

Kur'ân'ın Mâhiyetini Tanımlayan Kolaylaştırılmış Kitap İddiasına Müfessirlerin Yaklaşımları ve Bunların Tahlili

Approaches of Exegetes to the Claim of Simplified Book Characterizing the Essence of the Qur'ân and the Analysis of Them

Zakir DEMİR

ORCID: 0000-0003-3620-7233 | E-Posta: zakirdemir@siirt.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Professor, Siirt University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Siirt, Türkiye

ROR ID: [05ptwtz25](https://orcid.org/05ptwtz25)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Demir, Zakir. "Kur'ân'ın Mâhiyetini Tanımlayan Kolaylaştırılmış Kitap İddiasına Müfessirlerin Yaklaşımları ve Bunların Tahlili". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Haziran 2024), 233-263. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1421346>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	05. 01. 2024
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	21. 02. 2024
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 06. 2024
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körlüme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Kur'ân'ın mâhiyetini örtük veya açık bir anlatımla tanımlayan birçok isim, sıfat, özellik ve ifade muhtelif âyet ve sûrelerin satır aralarında bulunmaktadır. Onun temel karakteristik özelliklerinden biri, Mekke'de Müslümanlara karşı yürütülen boykot döneminde nâzil olan Kamer sûresinin bütünlüğünde Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût olmak üzere dört peygamber kıssasının kapsamında her bir numunelik pasajın ve azap figürünün akabinde “*Ve lekad yesserne'l-Kur'âne li'z-zikri fehel min müddekir/Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?*” şeklinde geçmektedir. Söz konusu sûrede Kur'ân'ın müyesser kılınan bir kitap olduğu bilgisi 17, 22, 32 ve 40 numaralı âyetlerde, toplamda dört kez, aynı lafızlarla kasem üslubu içerisinde tekrar edilmektedir. Allah'ın Kur'ân'ın kolaylaştırılmış bir kitap olduğunu belirtmesine rağmen tefsir metodolojisinde “âdâbü'l-müfessirîn” gibi başlıkların içerisinde metnin anlaşılması için şartlar, prensipler, anlama yöntemleri ve usullerin ortaya konduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Allah'ın Kur'ân'ı tanımlarken belirttiği “müyesser kılınan bir kitap” ifadesinin bütün yönleriyle irdelenmesi gerekmektedir. Meselenin mezkûr öneminden hareketle ele alınan bu çalışma, klasik ve modern dönem tefsir metinlerini kronolojik olarak incelemek suretiyle Kamer sûresinde geçen kolaylaştırılmış kitap iddiasının nüzûl vasatındaki anlamını, ilk muhatapların ona yaklaşımını, hangi soruna çözüm olarak nâzil olduğunu, tarihsel akış içerisinde muhtelif dönemlerde buna yüklenen farklı yaklaşımları tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda saptanan mülahazalar önce deskriptif bir anlatımla tasvir edilmekte, müteakiben bunlar analitik bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Bu doğrultuda araştırma konumuzun sorularından bazıları şöyledir: Kur'ân'ın kolay bir kitap olması, onu yorumlamak için birtakım anlama yöntemlerine ihtiyaç duyulmadığı anlamına gelir mi? Kolaylaştırılmış kitap iddiası, sünnetin işlevsiz olduğu iddiasıyla ve “Kur'ân bize yeter” söylemiyle uyum arz eder mi? Kur'ân'ın dört kez kendisini kolaylaştırılmış bir kitap olarak ifade etmesinin ve onun üzerinde tefekkür etmeye çağrıda bulunmasının anlamı, hikmeti ve sebebi nedir? Kur'ân'ın teysîr yönünü tahlil eden müfessirler kendi dönemlerinin kültürel, sosyolojik ve bireysel tecrübelerini dikkate almışlar mıdır? Tefsir tarihine bütüncül olarak bakıldığında müfessirlerin Kur'ân'ın kendi tabiatına dair kolaylaştırılmış kitap iddiasının ne şekilde gerçekleştiği, bu iddianın hangi alan için düşünülmesi gerektiği konusunda ihtilaf ettikleri ve bu bağlamda serdettikleri görüşlerin her birinde problem teşkil eden noktaların bulunduğu, istidlâl ettikleri önermelerin zayıf olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ulaştığımız bulgular ve sonuçlardan bazıları şöyledir: Kur'ân'ın teysîr boyutunu Sa'îd b. Cübeyr, Sem'ânî, Kirmânî, Kurtubî, İbn Cüzey ve Hâzin'in aralarında bulunduğu bir grup müfessir, onun metninin ezberlenmesini kolaylaştırmak, onu ezberlemek isteyenlere yardım etmekle ilişkilendirmektedir. İbn Abbâs, Mücâhid b. Cebr, Süddî el-Kebîr, Mukâtil b. Süleymân, Yahyâ b. Ziyâd, İbn Kuteybe, Ebû'l-Leys es-Semerkindî, İbn Kesîr ve Mu'înüddîn el-Îcî'nin aralarında bulunduğu birçok müfessir ise *teysîrû'l-Kur'ân* tamlamasını, Kur'ân lafızlarının tilâvet ve kırâ'at bakımından her dilde kolaylaştırılmış olması şeklinde yorumlamaktadır. Taberî, Mâtürîdî, Mekkî b. Ebû Tâlib, Zemahşerî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Abdülkâdir-i Geylânî, Nizâmeddin en-Nîsâbü'rî, Ebû Hayyân, Ebüssuûd Efendi, İbn Acîbe, Muhammed Abduh ve Kâsımî'nin aralarında bulunduğu bir grup ilim adamının ise teysîri, Kur'ân'ın anlatım üslubunda bulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Mâverdî ve Fahreddin er-Râzî ise *teysîrû'l-Kur'ân*'ın konu edindiği âyeti, i'câzü'l-Kur'ân meselesi ve mu'cize bağlamında değerlendirmektedirler. Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün temsilcilerinden olan Abdullah Çekrâlevî ve İnâyetullah Han el-Meşrikî gibi bazı isimlerin, Kamer sûresinde geçen mezkûr âyetten hareketle onu anlamak ve yorumlamak için hadis, fıkıh ve kelim gibi muhtelif İslâmî ilimlerin metodolojisine, hatta Arap diline vukûfiyete gerek olmadığını ileri sürdükleri saptanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân'ın Mâhiyeti, Kamer Sûresi, Müyesser Kitap, Tefsir Metinlerini Kronolojik İnceleme Metodu.

Abstract

It can be elicited that many names, adjectives, phrases, expressions and features determining the essence of the Qur'ān implicitly or explicitly are found between the lines of various verses and surahs. One of its main characteristic features is mentioned after each fragment and figure of torment within the scope of the qissa (parable) of the four prophets; Nūḥ (Noah), Hūd (Eber), Şāliḥ (Shelah) and Lūṭ (Lot), in the integrity of the Sūrah al-Qamar, which was revealed during the boycott period against Muslims in Mecca, as follows, “*Wa-laqaḍ yassarnā al-Qur'āna li'dh-dhikri fahal min muddakir/And We have indeed made the Qur'ān easy to understand and remember, then is there any that will receive admonition.*” In the aforementioned surah, the information that the Qur'ān is a simplified book is repeated four times in total, with the same words, in the style of oath, in verses 17, 22, 32 and 40. Although Allāh (God) stated that the Qur'ān is a simplified book, it's noticed that the principles, understanding methods and procedures for the veiled text are put forward in the tafsir methodology under titles like “*ādāb al-mufasssīrīn*”. In this regard, claim of the simplified book that God stated while defining the Qur'ān, needs to be examined in all its aspects. This study, which is handled based on the aforementioned importance of the issue, aims to figure out the meaning of the simplified book claim in the timeline of Qur'ānic revelation, the approaches of the first interlocutors to it, and the different approaches are attributed to it in various periods in the historical process, by examining the classical and modern period exegesis texts chronologically. The approaches identified in this context are initially indicated with a descriptive style, and subsequently they are analyzed from an analytical perspective. In this sense, some of the questions of our research topic are as follows: Does the fact that the Qur'ān is an easy book mean that some comprehension methods are not needed to interpret it? Is the claim of a simplified book compatible with the claim that “The sunnah is dysfunctional” and the discourse “The Qur'ān is enough for us”? What is the meaning, wisdom and reason behind the fact that Qur'ān expresses itself as a simplified book and calls for contemplation on it? Have the commentators who analyzed the simplified book claim taken into account the cultural, sociological and individual experiences of their time? When looking at the history of Qur'ānic exegesis holistically, it can be understood that the commentators express different opinions about how the simplified book concept is realized, and for which field this should be considered. In this context, there are problematic points in each of the views, like the weakness of the propositions deduced. Some of the conclusions and findings I ascertained in this direction are as follows: A group of commentators, including Sa'īd b. Jubayr, al-Sam'ānī, al-Kirmānī, al-Qurṭubī, Ibn Juzayy and Khāzin, associate the *taysīr* dimension of the Qur'ān with making it easier to memorize its text and helping those who want to memorize it. Many exegetes, including Ibn 'Abbās, Mujāhid b. Jabr, al-Suddī al-Kabīr, Muqātil b. Sulaymān, Yaḥyā b. Ziyād, Ibn Qutaybah, Abū al-Lays al-Samarqandī, Ibn Kathīr and Mu'īn al-Dīn al-Ījī, have interpreted the phrase *taysīr al-Qur'ān* with the fact that the words of the Qur'ān are made easier to read in every language. It is understood that a group of scholars, including al-Ṭabarī, al-Mātūrīdī, Makkī b. Abū Ṭālib, al-Zamakhsharī, Abū Ja'far al-Ṭūsī, 'Abdulqādir al-Jaylānī, Niẓāmaddīn al-Niṣābūrī, Abū Ḥayyān, Abū al-Sa'ūd, Ibn 'Ajībah, Muḥammad 'Abduh and al-Qāsimī tried to associate the term of *taysīr* with its narrative style. al-Māwardī and Fakhr al-Dīn al-Rāzī evaluate the verse on which *taysīr al-Qur'ān* is the subject, in the context of the Qur'ān's inimitability (*i'jāz*) and its miracle. Some representatives of Qur'ān-alone like 'Abdullāh Cakrālawī and 'Ināyatullāh Khān al-Mashriqī using the aforementioned verse in the Sūrah al-Qamar as evidence, argue that there is no need for the methodology of various Islamic sciences such as hadith, fiqh and kalām, or even to be proficient in the Arabic language, in an attempt to comprehend and interpret the Qur'ān.

Keywords: Tafsir (Qur'ānic Exegesis), the Essence of Qur'ān, Sūrah al-Qamar, the Simplified Qur'ān, the Method of Reading the Exegesis Texts Chronologically.

Giriş

Kur'ân'ın bütünlüğüne bakıldığında, Allah'ın onun nasıl bir kitap olduğuna dair birçok isim, sıfat, ifade ve özellik zikrettiği görülmektedir. Bu bağlamda başlıca vasıfları içerisinde onun ilâhî kaynaklı, mutlak gerçek, korunmuş, hatırlatma, öğüt, furkân, mübarek/bereketli, rahmet, hidâyet ve Arapça olduğu anlaşılmaktadır.¹ Kur'ân'ın kendisini tanıttığı özelliklerden biri de Mekke² döneminin ikinci yarısında -muhtemelen bi'setin sekizinci³ senesinde- nâzil olan Kamer sûresinin bütünlüğünde Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût olmak üzere dört peygamber kıssasına dair her bir fragman, kesit ve azap figürünün akabinde şöyle zikredilmektedir: “*Ve lekad yesserne'l-Kur'âne li'z-zikri/Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık.*”⁴ Bu çalışmaya konu olan mezkûr âyette Allah, muhatapların Kur'ân'ın üzerinde düşünüp ondan öğüt ve ibret almaları, anlama ve uygulama bakımından güçlük çekmemeleri için onu âsân/müeyesser kıldığını kalem üslubu içerisinde açıklamaktadır. Onların vahye karşı gösterdiği duyarsızlık için de söz konusu âyetin devamında “*feheli min müddekir/düşünecek yok mudur?*” şeklindeki soru anlamı içermeyen bir istifhâmla (istifhâm-ı inkârî)⁵ “sitem dolu” bir ifadeye yer vermektedir.⁶ Dolayısıyla

---

¹ Kur'ân'da onun başlıca özellikleri, “*tenzilun min rabbi'l-âlemin*” (el-Vâki'a 56/80), “*zikrun mübârek*” (el-Enbiyâ 21/50), “*innehu tezkiretun*” (el-Müddessir 74/54), “*bi-lisânin 'Arabiyyin mübîn*” (eş-Şu'arâ 26/195), “*in hüve illâ zikrun li'l-âlemîn*” (Yûsuf 12/104), “*tebâreke'llezi nezzele'l-furkân*” (el-Furkân 25/1), “*ve innâ lehu le-hâfizûn*” (el-Hicr 15/9), “*hûden ve rahmeten li-kavmin yû'minûn*” (el-A'râf 7/203), “*ve innehu le-hakku'l-yakîn*” (el-Hâkka 69/51) ve benzeri ifadelerle birçok sûrede zikredilmektedir. Kur'ân'ın kendi mâhiyetine ve muhtevâsına dair açıkladığı temel vasıfları hakkında genel değerlendirmeler için bk. Musa Bilgiz, “Kur'an-ı Kerim'in Bazı Özellikleri”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 183-213; Halil İbrahim Aydın, *Kur'an'ın Vasıfları Bağlamında Şifa Kavramı* (Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 42-150.

² Kamer sûresinin bir bütün olarak Mekki olduğu konusunda ilim adamlarının büyük çoğunluğu arasında bir ittifakın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda bk. Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, 2002), 4/175; Hûd b. Muhakkem, *Tefsîru kitâbillâhi'l-'azîz*, thk. Belhâc b. Saîd Şerîfi (Beyrût: Dâru Garbi'l-İslâmî, 1990), 4/250; Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Ali Muhammed Mu'avvad (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 3/297; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*, thk. Şâhid el-Büşîhî (Şârika: Câmiatu's-Şârika, 2008), 71/90; Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdülmaksûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 5/408; Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 4/206. Bununla birlikte ilgili sûrenin 44-46, 54-55 numaralı âyetlerinin, Mekki hükmünün dışında tutulduğu ileri sürülmüştür. Bu meseleye dair detaylı değerlendirme için bk. Mâverdi, *en-Nüket*, 5/408; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medîne: Mücemma'ü'l-Melik Fehd li-Tıba'ati'l-Mushafi's-Şerif, ts.), 1/102-103; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 27/165; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Me'âricü't-tefekür ve dekâikü't-tedebbür* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2000), 3/311.

³ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledümiyye*, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 2004), 2/521-527; Hüseyin b. Muhammed ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis* (Kâhire: Matbaa-i 'Osman 'Abdurrâzık, 1302), 337.

⁴ el-Kamer 54/17, 22, 32, 40.

⁵ “*Feheli min müddekir*” ifadesinde geçen istifhâm, istifhâm-ı inkârîdir. Kur'ân'ın bütünlüğünde yoğun bir kullanım alanı bulunan bu tür istifhâmla, kabul edilmemesi gereken veya edilmeyen bir olgunun neden hala farkına varılmadığı sorgulanır. bk. Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, thk. Abdulkâdir Ahmed 'Atâ (Riyâd:

Kur'ân'ın kolaylaştırılmış bir kitap olduğu bilgisi, söz konusu sûrenin 17, 22, 32 ve 40 numaralı âyetleri olmak üzere toplamda dört âyetin bütünlüğünde aynı lafızlarla tekrar edilmekte ve bu sebeple ilgili sûreye “kolay sûre” (sûretün yesîretün)⁷ ismi verilmektedir.

Tefsir tarihine bütüncül bakıldığında bazı tefsir kitaplarının başlıklandırma sisteminde “teysîr” veya “teysîrû'l-Kur'ân” gibi terkiplerin, yaygın bir şekilde bulunduğu müşâhede edilmektedir. Söz gelimi Necmeddin en-Neseffî'nin (ö. 537/1142) *et-Teysîr fi't-tefsîr'i*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Teysîrû'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân'ı*, Mehâimî'nin (ö. 835/1432) *Tebsîrû'r-Rahmân ve teysîrû'l-Mennân fi tefsîri'l-Kur'ân'ı*, Eттаfeyyiş'in (ö. 1332/1914) *Teysîrû't-tefsîr'i*, Muhammed Mekkî en-Nâsirî'nin (ö. 1414/1993) *et-Teysîr fi ehâdîsi't-tefsîr'i* ve Abdurrahmân b. Nâsir es-Sâdî'nin (ö. 1376/1957) *Teysîrû'l-Kerîmi'r-Rahmân fi tefsîri'l-keîâmî'l-Mennân'ı* bu tefsirlerden bazılarıdır. Klasik ve modern dönemden söz konusu müfessirlerin Kamer sûresinde geçen ve dört kez tekrar edilen âyetten hareketle tefsirlerinin başlıklandırma sistemlerinde geçen “teysîr” sözcüğüne atıfta bulunmuş olmaları düşünülebilir. Böylece tefsirlerinin anlatım üslubu bakımından Kur'ân metni gibi kolay ve anlaşılır bir yapıya sahip olduğunu ihsas etmektedirler.⁸ Bununla birlikte müfessirlerin Kamer sûresinde geçen ilgili âyetlere dair yaklaşımlarına bakıldığında kolaylaştırılmış olan Kur'ân tasavvurunun ne şekilde olduğu ve bunun hangi alan için düşünülmesi gerektiği meselesinin açıklığa kavuşturulmadığı ve bu bağlamda problem teşkil eden noktaların bulunduğu görülmektedir.⁹

Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.), 5/236; Ahmed b. Muhammed İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân (Kâhire, 1999), 5/526; Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 27/84. Kur'ân'ın istifhâm edatları ve üslûbuna dair detaylı değerlendirmeler için bk. Avnullah Enes Ateş, “İstifhâm Üslûbunun Mecâzi Kullanımları ve Meallere Yansımaları”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2016), 123-141.

⁶ İbn Cüzey el-Kelbî'ye (ö. 741/1340) göre “*fehîl min müddekir*” cümlesi, Allah'ın kullarına cana yakınlığını ve şefkatini (*fehîl mülâtefetün cemiletün mine'llahi li-'ibâdîhi*) göstermektedir. bk. İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, thk. Muhammed b. Seyyidey Muhammed Mevlay (Kuveyt: Darü'z-Ziyâ, 2013), 4/1458.

⁷ Ebü'l-Âliye (ö. 90/709) ve Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Kamer sûresini “kolay sûre” (sûretün yesîretün) olarak adlandırmışlardır. bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb, *Teysîrû'l-Kur'ân*, thk. Miklos Muranyi (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 3/14; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü'l-Hecer li'l-Buhûs, 2003), 14/78; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/418; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 27/84.

⁸ Tefsir tarihinde müfessirlerin başlık sistemlerinde kullandıkları isimler hakkında detaylı değerlendirmeler için bk. Hikmet Koçyiğit, “Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2015), 82-118.

⁹ Kamer sûresinin bir bütün olarak konu olduğu çok sayıda tez, kitap ve makale hazırlanmıştır. Bu çalışmaların künyeleri şöyledir: Enise Osmanoğlu Bengi, *Kur'ân İlimleri Açısından Kamer Sûresi ve Tefsiri* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 6-77; Selver Krasniqi, *Kamer Sûresi Tefsiri ve Sûre Işığında Kuyûmet ve Helâk Edilen Kavimler* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-121. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kamer sûresinde geçen kolaylaştırılmış Kur'ân tasavvuru ile ilişkili olarak birtakım makaleler bulunmaktadır. Bu çalışmaların künye bilgisi şöyledir: Hidayet Aydar, “Mübîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/439; İsmail Bayer, “Kur'ân Kelimelerinde Mübîn Niteliğinin

Allah'ın düşünönerler için Kur'ân'ın kolaylaştırılmış bir kitap olduğunu vurgulamasına rağmen onun doğal tabiatında müteşâbih, mücmel, müşkil, garîb ve mecâz içerikli âyetlerin bulunması sebebiyle tefsir metodolojisinde metnin anlaşılması için şartlar, prensipler, anlama yöntemleri ve usullerin ortaya konduğu görölmektedir. Keza Kur'ân'ı rivâyetlerin yanı sıra aklî yorumlar (dirâyet) ile tefsir edecek olan bir kimsenin (âdâbü'l-müfessirîn) lügat, nahiv, sarf, beyân, me'ânî, bedî', kırâ'at, kelâm, fıkıh, usûlu'l-fıkıh, esbâbü'n-nüzûl, kısasu'l-Kur'ân (tarih), hadis ve ilmu'l-mevhibe gibi çok sayıda ilimde veya meselede derinleşmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰ Bu doğrultuda Allah'ın Kur'ân'ı tanımlarken belirttiği “müeyesser kılınan bir kitap” ifadesinin bütün yönleriyle irdelenmesi gerekmektedir.¹¹

Araştırma konumuzun temel soruları şu şekildedir: Kur'ân'ın bütönlüğünde metnin kolaylaştırılmış ve anlaşılır bir dili bulunuyor mu? Kolaylaştırılmış Kur'ân iddiası, mübîn/apaçık Kur'ân anlamında mıdır? Kur'ân'ın kolaylaştırılması ile tefekkür etmek (tezekkür) arasındaki ilişki nedir? Bir diğör ifadeyle Kur'ân'ın dört âyette mükerrer bir şekilde kendisini kolaylaştırılmış bir kitap olarak ifade etmesinin ve onun üzerinde tefekkür etmeye çağrıda bulunmasının sebebi nedir? Kur'ân'da bulunan bu tür tekrarlar, onun mu'ciz ve fasih bir kitap oluşuna engel teşkil eder mi? Kur'ân'ın söz gelimi müşkil ve müteşâbihleri içermesinin onun kolaylaştırılmış kitap iddiasıyla çelişki izlenimi verdiği düşünölebilir mi? Kur'ân'ın kolay bir kitap olması, onu yorumlama için birtakım anlama yöntemlerine ihtiyaç duyulmadığı anlamına gelir mi? Kur'ân'ın kolaylaştırılmış kitap olduğu iddiası, sünnetin

---

Yansımaları”, *Turkish Studies* 11/5 (2016), 85-98; İsa Kanik, “Kur'ân'ın Anlaşılmasına Yönelik Bir Mana ve Mahiyet Analizi: Teysîrû'l-Kur'ân”, *Mütefekkir* 8/16 (2021), 53-77.

¹⁰ Bir müfessirin Kur'ân tefsirinde ihtiyaç duyduğu ilimler (âdâbü'l-müfessirîn) hakkında detaylı değerlendirmeler için bk. Muhyiddin el-Kâfiyeci, *et-Teysîr fi kavâidi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehabî (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1998), 27-30; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemrelî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995), 2/43-48; Zakir Demir, *Tefsir Terimbilimi'ne Alternatif Bir Alan: Ta'rifat, Hudud ve Mustalahat Kitabiyatı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020), 191-192.

¹¹ Allah Kamer sûresinde Kur'ân'ı kolaylaştırılmış kitap olarak tanımladığı halde Müzemmil sûresinin 5. âyetinde ise “İnnâ senulkî 'aleyke kavlen sakilen/Ağır bir söz bırakıyor olacağız senin üzerine.” (73/5) ifadesiyle onu “ağır bir söz” olarak nitelirmektedir. Bu da müeyesser kitap iddiası ile kavli sakil tamlaması arasında ilk bakışta tenâkuz ve te'âruz (tezât/çelişki) izlenimi verdiği için kapsamlı araştırma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu iki ifade arasındaki tenakuz vehmini tahlil etmek, araştırmamızın kapsamı dışında olmakla birlikte bu konuda bir değerlendirmede bulunabiliriz. Kanaatimize göre kavli sakil tamlaması, Toshihiko Izutsu'nun (1914-1993) ifade ettiği gibi ontolojik açıdan Allah ile insan arasında denkliğin olmaması sonucunda meydana gelen olağandışı olguya veya vahyin peygamberden insanlığa tebliğ boyutuna işaret etmektedir. Bu da doğal olarak Hz. Peygamber'e indirilen vahyin değerini, büyüklüğünü ve önemini ifade etmektedir. Diğör taraftan “müeyesser kitap” ise iki kapak arasındaki metnin anlatım üslubundaki kolaylığı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu iki tamlamanın birbiriyle çelişmediği düşünölebilir. Kavli sakil tamlaması hakkında kapsamlı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, “Kur'ân'ın Bütönlüğünde Kullanılan Kavli/Söz Terkiplerinin Mâhiyeti ve Bunların Kutsal Kitab'a Arzı”, *Marife* 22/2 (2022), 930-931.

işlevsiz oluşu ve “Kur’ân yeter söylemi” ile uyum arz eder mi? Kur’ân’ın kolaylaştırılmış kitap iddiasını tahlil eden müfessirler kendi dönemlerinin kültürel ve sosyolojik unsurlarını dikkate almışlar mıdır? Bu ve benzeri sorular, Kur’ân’ın müyesser kılındığı iddiasını anlamaya matuftur.

Tefsir tarihini kronolojik olarak okumak suretiyle Kamer sûresinde tekrar edilen ‘kolaylaştırılmış kitap’ iddiasının nâzil olduğu tarihi ortamdaki anlamı, ilk muhataplar tarafından nasıl anlaşıldığı, hangi soruna çözüm olarak nâzil olduğu, tarihsel akış içerisinde muhtelif dönemlerde buna yüklenen farklı yorumları ve modern dönemdeki muhatapları için ne dediğini saptamak mümkün olabilir. Meselenin mezkûr öneminden hareketle bu çalışmada ilk olarak ilgili âyetin kavramsal alanının ortaya konması için anahtar kelime ve bir bakıma köşe taşı olan “yessernâ” ve “müddekir” sözcüklerinin etimolojik yapısıyla anlam tahlîli yapılmaktadır. Akabinde dirâyet ile rivâyet ağırlıklı tefsirler kronolojik olarak incelenerek tefsir tarihinde müfessirlerin Kur’ân’ın kolaylaştırılmış kitap iddiasına ilişkin yaklaşımları, metnin teysîr alanına dair istidlâl yöntemleri, tarihsel süreçte semantik kırılma noktaları, dönüşüm ve değişimler saptanmaya çalışılmaktadır. Son olarak klasik ve modern dönem tefsirlerinin büyük çoğunluğunu incelemek ve sünnet verileriyle de semantik ilişki kurmak suretiyle ilgili âyetten ve ikinci dereceden ilişkili olan âyetlerden hareketle konunun tekrar olgusu, i’câzü’l-Kur’ân meselesi ve Ehl-i Kur’ân Ekolü’nün istidlâl yöntemleri bağlamında kolaylaştırılmış Kur’ân tasavvuru irdelenmeye çalışılmaktadır. Böylece kolaylaştırılmış Kur’ân iddiasının bütün boyutlarının ortaya konması ve meselenin bütüncül çerçevesinin çizilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda ortaya konan bakış açıları önce deskriptif (tasvîrî/betimleyici) bir anlatımla aktarılmakta, müteakiben bunlar analitik (tahlîlî/istidlâlî) bir yaklaşımla tahlil edilmeye çalışılmaktadır.

1. Yessernâ ve Müddekir Kelimelerinin Etimolojik Yapısı ve Anlam Tahlîli

1.1. Yessernâ Kelimesi

Yessernâ kelimesi, y-s-r kökünden türemiş olup kök anlamı, “yavaş ve kolay olmak, hazırlamak” gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla bir şeyi “müyesser kılmak”, onu kolaylaştırmak demektir. İsim sîğası formunda *yûsr* kökü “zorluk” manasında kullanılan *usr* kelimesinin zıddıdır. Ayrıca bu kökün isim formu “az (*yesîr*), yavaş (*yesîr*), yumuşak (*meysûr*), sol el (*yesâr*) ve kumar (*meysir*)” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.¹² Kur’ân’da

¹² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), “ysr”, 4/411-412; Cârullâh ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-

toplamda 44 yerde geçen y-s-r kökü, “kolaylaştırmak, suhulet, kolaylık, az, yavaş, yumuşak, kumar” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹³

Tefsir tarihine bakıldığında müfessirlerin *yessernâ* kelimesinin lügavi anlamı için “kolaylaştırmak ve basitleştirmek” manasında *sehhele*, *hevvene*, *haffefa*, *karrebe* ve *mekkene* gibi kelimeleri zikrettikleri görülmektedir.¹⁴ Diğer taraftan Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), Zemahşerî (ö. 538/1144), Kurtubî (ö. 671/1273), Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) gibi bazı müfessirlerin bu kökle ilişkili olarak “hazırlamak” (*tehey*'e) anlamını zikrettikleri, “Savaş için atının eyerini vurdu ve gemini taktı.” manasında *yessera ferasehû li'l-gazo/kad teyessere li'l-kitâl* ve “Devesini sefere hazırladı.” anlamında *yessera nâkatehû li's-sefer* ifadelerini kullandıkları görülmektedir.¹⁵

1.2 Müddekir Kelimesi

Kamer sûresinde tekrar edilen “*fehel min müddekir*” ifadesinde geçen *müddekir* kelimesinin etimolojik kökü z-k-r olup kök anlamı “bir şeyi unutmayıp akılda tutmak, unutmamak, ezberlemek, düşünmek, anmak, hatırlamak, zikretmek, sözünü etmek, dile getirmek, telaffuz etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶ Kur'ân'da toplamda 292 yerde geçen z-k-r kökü, “hatırlamak, anmak, zikretmek” anlamında kullanılmaktadır. Keza isim formunda da bu kelimenin “erkek, şeref, vahiy ve haber” anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹⁷ İfti'âl ile tefe'ul vezinlerinin çoğu kez aynı manada kullanılmasından hareketle müfessirlerin *müddekir* kelimesinin lügavî anlamı için düşünen (*mütefekkir*), öğüt alan (*mütte'iz/mütezekkir*), ibret alan (*mu'tebir*), korkan (*hâif*), ezberleyen (*el-hıfzu 'an zahri'l-kalb*) gibi ifadelerle yer verdikleri müşâhede edilmektedir.¹⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla

---

İlmiyye, 1998), “ysr”, 2/389-390; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), “ysr”, 5/295-300.

¹³ Kur'ân bütünlüğünde y-s-r kökünün anlamları için bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnan Dâvûdî (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2002), “ysr”, 891-892; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru zevî't-temyîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülhalîm et-Tahâvî (Kâhire, 1992), “ysr”, 5/385-387.

¹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 4/180; Muhyissünne el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl/Tefsîru'l-Begavî*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyâd: Dâru Taybe, 1993), 7/429; İbn 'Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 5/215.

¹⁵ İsfahânî, “ysr”, 5/892; Cârullâh ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998), 5/658; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 20/85; Nâsirüddîn el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/166; Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru zevî't-temyîz*, “ysr”, 5/386.

¹⁶ Halîl b. Ahmed, “zkr”, 2/73; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, “zkr”, 1/314-315; İbn Manzûr, “zkr”, 4/308-309.

¹⁷ Kur'ân bütünlüğünde z-k-r kökünün anlamları için bk. İsfahânî, “zkr”, 328-329; Fîrûzâbâdî, *Besâ'iru zevî't-temyîz*, “zkr”, 3/9-16.

¹⁸ Muhammed et-Tüsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 9/450; İbn 'Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/215; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/236.

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), tefsir tarihinde müddekir kelimesini fitratla ilişkilendirerek yorumlayan ilk müfessirdir. Ona göre “*feheli min müddekir*” ifadesinin, “Fitratına dönen yok mudur? Allah ile yaratılışları esnasında insanlar arasında gerçekleştiği kabul edilen sözleşmeyi (bezm-i elest) hatırlayan yok mudur?” anlamına gelmesi mümkündür. Râzî, elest bezmine atıfta bulunarak insanoğlunun fitratında, hak ve hakikate boyun eğme özelliğinin bulunduğu işaret etmektedir. Ancak ona göre insanoğlunun bu karakteristik özelliği zaman aşımına uğrayarak unutulmuş olabilir. Bu sebeple Allah peygamber kıssalarının akabinde insanoğlunu zaten fitratında bulunan bu özelliği işlevsel kılmaya davet etmektedir.¹⁹

Etimolojik olarak bu kelime “müztekir” aslından dönüşmüştür. Bir diğer ifadeyle bu kelime ifti’âl bâbından olup “müfte’ilun” vezninde bir kelimedir. “Müztekir” kelimesinde mahreçleri birbirine yakın olan harfler bulunmaktadır. Arap dilinde mahreçleri birbirine yakın olan harfleri peş peşe telaffuz etmenin dile ağır geldiği kabul edilmektedir.²⁰ Yaygın olan sarf kuralı gereği ifti’âl vezninin “fâ” harfi, dâl, zâl veya zâ harflerinden biri olduğunda, kalıpta bulunan “tâ” harfi dâl harfine dönüştürülür (*kalb*).²¹ Bu durumda, müztekir kelimesinde “tâ” ile “zâl” harfleri bir araya geldiği için kural gereği idğam yapılmıştır. “Tâ”, “dâl” harfine dönüşmüş, sonra “zâl” da “dâl” harfine idğam yapılmıştır. Müddekir kelimesinin “ifti’âl” vezninde gelmiş olmasının mana bakımından bir nüansı da bulunmaktadır. Bu da tefekkür ve tezekkürün Kur’ân muhataplarının kendi yapılarının bir parçası veya bizzat kendileri gibi olmasına dair bir davettir.²²

2. Müfessirlerin Kur’ân’ın Kolaylaştırılmış Kitap İddiasına Dair Yaklaşımları: Kur’ân Metninin Teysîr Alanı

Tefsir tarihine bakıldığında müfessirlerin kolaylaştırılmış olan Kur’ân tasavvurunu anlamaya dönük olarak farklı görüşler serdettikleri görülmektedir. Bu bağlamda teysîri yalnızca ezberlemeyle veya tilâvetiyle ya da onun anlatım üslubuyla ilişkilendirenler bulunduğu gibi teshîlin alanını geniş tutanlar da bulunmaktadır. Söz gelimi Abdülkerîm el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), Fahreddin er-Râzî, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Molla Gürânî (ö. 893/1488), Muhammed Sıddîk el-Kannevî (ö. 1307/1890), Abdurrahmân b. Nâsır

¹⁹ Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr (Mefâtihu'l-gayb)* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 29/42-44.

²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/42.

²¹ Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954), 2/240; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1978), 432; İzzeddin ez-Zencânî, *Tasrîfü'l-İzzî*, ed. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhî ed-Dağîstânî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 66.

²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/85.

es-Sa'dî (1889-1956), Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr (ö. 1394/1973) ve Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (1927-2004) gibi bazı müfessirler, teysîrden maksadın onun lafızlarının okunması, ezberlenmesi; manalarının kavranması, bilinmesi, öğrenmesi, anlaşılması ve içerisinde bulunan her türlü hikmetten öğüt alınması olmak üzere her bakımından kolaylaştırılmış olduğunu ileri sürdükleri görülmektedir.²³ Vâhidî (ö. 468/1076) ve İbnü'l-Cevzî ise Kur'ân'ın teysîrini onun ezberleme ve tilâvetiyle ilişkilendirmektedirler. Onlara göre Allah Kur'ân'ın muhataplarının dikkatlerini onun bu vasıflarına çekmekte ve bu doğrultuda onun öğrenmesine teşvik etmektedir.²⁴ Abdülkâhir el-Cürcânî'ye (ö. 471/1079) göre ise teysîrden maksat, Kur'ân metninin kolaylıkla öğrenilebilmesi, tilâvet edilebilmesi ve manalarından hüküm çıkarılabilesidir.²⁵ Beyzâvî ve Senâullâh Pânîpatî'ye (ö. 1225/1810) göre ise Kur'ân'ın müyesser kılındığı alanın, hem onun akıcı anlatım üslubunda hem de kullandığı etkili sözcükler sebebiyle kolaylıkla ezberlenebilmesinde olması mümkündür.²⁶

2.1. Kur'ân'ın Ezberlenmesini Kolaylaştırmak

Tefsir tarihinde bir grup ilim adamı Kamer sûresinde zikri geçen *yessernâ* ifadesini, Kur'ân'ın ezberlenmesini kolaylaştırmakla ilişkilendirmektedir. Söz gelimi Sa'îd b. Cübeyr (ö. 94/713), Ebü'l-Muzaffer Mansûr es-Sem'ânî (ö. 489/1096), Kirmânî (ö. 500/1106), Kurtubî, İbn Cüzey el-Kelbî (ö. 741/1340), Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 741/1341) ve Şevkânî'ye (ö. 1250/1834) göre söz konusu edilen teysîrden maksat, Kur'ân metninin ezberlenmesini kolaylaştırmak, onu ezberlemek isteyene yardım etmektir.²⁷ İbn Cübeyr, Allah'ın yeryüzüne indirdiği kitaplar arasında Kur'ân'dan başka metni kolaylıkla ezberlenebilen bir kitabın

---

²³ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 3/258-259; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/43; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâi'u't-tefsir*, thk. Yüsrî es-Seyyid Muhammed (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427), 3/87; Şemseddin Ahmed Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî fi tefsiri'l-keîlâmi'r-rabbânî*, thk. Hâmid b. Ya'kûb el-Furayh (Riyâd: Dâru'l-Hadara, 2018), 9/102-104; Muhammed Sıddîk el-Kannevcî, *Fethü'l-beyân fi makâsidi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1992), 13/295; Abdurrahmân b. Nâsir es-Sa'dî, *Teysîrü'l-kerîmi'r-rahmân*, thk. Sa'd b. Fevvâz es-Sumeyl (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2001), 7/1746; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/187-190; Meydânî, *Me'âricü't-tefekkür*, 3/372-373.

²⁴ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, thk. Abdülaziz Sattâm Âl-i Suud - Türkî b. Sehul el-Uteybî (Riyâd: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suudi'l-İslâmiyye, 2009), 21/102-103; Vâhidî, *el-Vasît*, 4/209; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsir* (Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983), 8/94.

²⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Derecü'd-dürer fi tefsiri'l-ây ve's-süver*, thk. Velid b. Ahmed b. Salih (Manchester: Mecelletü'l-Hikme, 2008), 4/1582.

²⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/166; Senâullah Pânîpatî, *et-Tefsîrü'l-Mazharî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2004), 9/115.

²⁷ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/108; Ebü İshâk Ahmed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebü Muhammed b. 'Âşûr (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2002), 9/165; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 5/312; Tâcülkurrâ Kirmânî, *Garâ'ibü't-tefsir ve 'acâ'ibü't-te'vîl*, thk. Şemrân el-İclî (Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.), 2/1164; Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/85; İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshî*, 4/1459; Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şâhin (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 4/219; Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, thk. 'Abdurrahmân 'Umeyra (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1994), 5/163.

mevcut olmadığını söylemiştir.²⁸ Kurtubî'nin aktardığına göre kutsal kitabı ezberleme imkânı önceki ümmetlere verilmediği için Mûsâ, Hârûn, Yûşa' ve Üzeyir müstesna, İsrailoğulları arasında Tevrat'ı ezbere okuyabilen herhangi bir kimse bulunmamaktadır. Üzeyir'in kaybolan Tevrat'ı ezberinden yazmak suretiyle yeniden ortaya çıkarması, aralarında ihtilafın doğmasına neden olmuştur.²⁹ Ona göre Allah bu ümmete içindikilerle öğüt almaları için kitabını muhatapların ezberlemelerini kolaylaştırmak suretiyle benzer bir fitneye düşmelerinden korumuştur.³⁰

İslâm düşünce tarihine bakıldığında Kur'ân'ın kolaylıkla ezberlenebilme özelliğinin, ümmet-i Muhammed'i diğer ümmetlerden üstün kılan, ayırt edici üç temel karakteristik özellikten biri kılındığı görülmektedir. Söz gelimi bu özelliği Hz. Muhammed'in ümmetine tahsis eden Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), *Kûtü'l-kulûb* isimli eserinde şu iddiada bulunmaktadır:

“Diğer ümmetler, kitaplarına bakarak okuyorlardı. Bizim kitabımızdan başka, Allah'ın indirmiş olduğu hiçbir kitap ezberlenmemiştir. Mamafih Allah, Üzeyir'e Tevrat'ı ilham ederek öğretmiştir. Bu da Buhtunnasr'ın, Beytülmakdis'i yerle yeksan ettiğinde Tevrat'ın tamamını yaktıktan sonra tahakkuk etmişti. Bu sebeple Yahudilerden bir grup Allah, Tevrat'ın bütününe sadece ve özellikle ona ilham ettiği için 'Üzeyir Allah'ın oğludur'³¹ iddiasında bulundular.”³²

Kur'ân'ın teysîrinden maksadı, lafızlarının ezberlenebilmesi ile ilişkilendirdiğimiz takdirde söz konusu âyetin bütünlüğünde bulunan kasem üslubunun mana bakımından işlevsiz olacağı düşünülebilir. Zira söz konusu yaklaşım doğrultusunda bu âyetin tercümesi şu şekilde olabilir: “*Andolsun ki düşünülün diye Kur'ân'ın ezberlenebilmesini kolaylaştırdık.*” Ayrıca bu yaklaşıma göre âyetin diğer parçası olan “*fehel min müddekir*” ifadesinin anlamı da okuyucuyu metin üzerinde tefekkür etmekten ziyade ezberlemesine teşvik etmek bakımından şu şekilde olacaktır: “Kur'ân'ı ezberlemeye talip bir kimse var mı? Ya da onun kolaylıkla ezberlenebildiği üzerinde düşünen var mı?” Öyle anlaşılıyor ki Ebüssuûd Efendî'nin (ö. 982/1574) de işaret ettiği gibi Kur'ân'ın müyesser kılınma boyutuna dair bu anlam, yani teysîri lafızların ezberlenebilmesine hamletmek, âyetin bağlamına ve işlenen

²⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 9/165.

²⁹ Kur'ân'da Üzeyir adı, Yahudilerin onu Allah'ın oğlu olarak kabul ettikleri bağlamda bir kez geçmektedir (et-Tevbe 9/30). Üzeyir, kaybolan Tevrat'ı yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Yahudiler arasında onun mâhiyeti hakkında ihtilafın doğmasına neden olmuştur. Bu konuda detaylı değerlendirme için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/172-176. Ayrıca bk. Baki Adam, “Üzeyir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/401-402.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/85.

³¹ et-Tevbe 9/30.

³² Ebû Tâlib el-Mekkî'nin söz ettiği diğer diğer özellikler hakkında detaylı değerlendirmeler için bk. Ebû Tâlib Muhammed b. Alî el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, thk. Mahmud İbrahim er-Rıdvânî (Kâhire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 2001), 1/385-386. Ayrıca bk. İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 5/526.

konunun maksadına uygun görünmemektedir.³³ Ayrıca istifhâm-ı inkârî olan “*fehel min müddekir*” ifadesi de Kur'ân muhataplarının ondan gereği gibi ibret almadığını bildirmektedir. Bu da hiç kimsenin bu soruya, “evet!” şeklinde cevap veremeyeceğini göstermektedir.³⁴ Zira bu ifadenin, soru anlamı dışında bir yapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla teysîri ezberlemeyle ilişkilendirdiğimizde her bir hâfızın, “*fehel min müddekir*” ifadesine “evet” şeklinde cevap vermesi mümkün hale geleceği için problem teşkil etmektedir.

Kur'ân'ın müyesser kılınmasını ezberlemeyle ilişkilendiren bu anlamın, vahyin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'i kapsamadığı için problem teşkil eden başka noktaları da bulunmaktadır. Şöyle ki Kıyâme ve A'lâ sûrelerinde açıkça ifade edildiği üzere vahyi unutableceği kaygısıyla Cebrâil'in okuduklarını sonunu beklemeden alelacele tekrar eden Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı doğru okuma ve onu unutmayacağı güvencesinin verildiği ve böylece ona kolaylaştırıldığı anlaşılmaktadır.³⁵ Dolayısıyla Kur'ân'dan bir şeyi hatırlamak istediği zaman onu kolaylıkla hatırlayabildiği ve kendisine indirilen metne istediği şekilde erişebildiği için ona kolaylaştırılan mecranın diğer insanlardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Kur'ân'ı ezberlemediği halde Hz. Muhammed'e ona istediği âyet veya sûreyi istediği vakitte hatırlayabilme garantisi verilmiştir.

Diğer taraftan kolaylıkla müşâhede edildiği üzere Kur'ân'ın hafızlara ezberleme faaliyetinin kolaylaştırılmış olmasından olsa gerektir ki küçük-büyük, Arap-acem, ümmî-belîğ, zeki-gabî, zâhid-gayr-ı zâhid, kâfir-mü'min olmak üzere muhtelif kesimlerden hemen herkes, onu ezberleyebilme gücüne sahip olabilmektedir.³⁶ Bununla birlikte İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Mâtürîdî'nin de işaret ettiği gibi Allah muhtelif muhatapların Kur'ân'ı ezberlemelerini kolaylaştırmış olsa bile onun ezberlenmek için gönderildiğini düşünmek ve herkesin onu ezberlemekle mükellef tutulduğunu ileri sürmek uzak bir ihtimal olsa gerektir.³⁷ Bir diğer ifadeyle Allah'ın kullarına Kur'ân'ın hepsini ezberlemelerini farz kılmadığı halde metinde bulunan ilâhî bir kolaylığın sonucu olarak ezberlenen bir kitap olma özelliği, onun tâlî/ikincil bir amacı olmalıdır. Zira “*fehel min müddekir/düşünecek yok mudur?*”³⁸ ifadesinde bulunan vurgu, onun içindekilerden ders, öğüt almak için

---

³³ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/236.

³⁴ Benzer değerlendirme için bk. Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/236; İsmâ'il Hakkı Bursevî, *Râhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru l'hyâi't-Türâsi'l-'Arâbî, ts.), 9/274; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, 27/84.

³⁵ el-Kıyâme 75/16-19; el-A'lâ 87/6-7.

³⁶ Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 14/236; Kirmânî, *Garâ'ibü't-tefsîr*, 2/1164.

³⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: Dâru't-Türâs, 1973), 148; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 14/236-237.

³⁸ el-Kamer 54/15, 17, 22, 32, 40, 51.

gönderildiğini ve metnin manaları üzerinde düşünmeye bir teşvik bulunduğunu göstermektedir. Kanaatimize göre insanlık tarihinde Kur'ân kadar kolay ezberlenebilme mazhariyetine bir başka kitabın erişemediği durumu, tarihsel bir olgu olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte teysîrin alanını, ilgili ifadede geçen kasem ve tezekkür boyutlarını bu doğrultuda düşünmenin, sûrenin genel bağlamına ve Kur'ân'ın bütünlüğüne uyum arz etmediği görülmektedir.

2.2. Kur'ân'ın Tilavet Edilmesini Kolaylaştırmak

Erken ve klasik dönem müfessirlerden bir grup ilim adamının mezkûr âyette geçen teysîri, Kur'ân'ın tilâvet ve kırâ'atıyla ilişkilendirdikleri müşâhede edilmektedir. Söz gelimi Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Süddî el-Kebîr (ö. 127/745), Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), İbn Kuteybe, Ebû'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983), Mâverdî (ö. 450/1058), Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Mu'înüddîn el-Îcî (ö. 905/1500) olmak üzere birçok müfessire göre Allah, Kur'ân lafızlarını tilâvet ve kırâ'at bakımından her dilde kolaylaştırmıştır. Yani muhtelif dilleri konuşan hemen herkes, onu okuyabilme ve telaffuz edebilme kabiliyetini haizdir. Dolayısıyla Allah, Kur'ân'ı tezekkür için insanoğlunun diliyle göndermek suretiyle kolaylaştırmamış olsaydı, hiç kimse ilâhî kelâmı dinleyemez, konuşamaz ve onu okuyamazdı.³⁹ Bir diğer ifadeyle bu yaklaşıma göre Kur'ân'ın teshîl boyutu, muhataplarının ona erişebilmeleri için Allah'ın Kur'ân'ı harf ve sestem oluşan Arap dilinin ifade kalıplarına koyarak ulvi makamından beşer düzeyine indirmesidir.⁴⁰ İbn Kesîr Kur'ân'ın kolaylaştırıldığı iddiası için tefsir metodolojisinde yedi harfe (*el-ahrufü's-seb'a*)⁴¹ dair serdedilen hadisleri delil olarak sunmaktadır. Ona göre bu tür hadisler Kur'ân tilavetinin insanlara Allah tarafından kolaylaştırıldığı cümlesindedir.⁴²

³⁹ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîr*, thk. Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Nîl (Kâhire: Dârü'l-Fikr, 1989), 634; İsmâil b. Abdirrahmân es-Süddî, *Tefsîr*, thk. Muhammed Atâ Yûsuf (Mansûre: Dârü'l-Vefâ, 1993), 446; Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 4/180; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/108; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 432; Semerkandî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/299; Mâverdî, *en-Nüket*, 5/413; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 13/298; Mu'înüddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân el-Îcî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülhamid Handavî (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 4/224; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 14/77-78; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 5/164; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 27/84.

⁴⁰ Sultan Muhammed el-Cenâbezî, *Beyânü's-sa'âde fi makâmâti'l-'ibâde* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbuât, ts.), 4/128.

⁴¹ Yedi harf konusuna dair rivâyetler ve buna dair kapsamlı mülâhazalar için bk. Muhammed b. Ahmed İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihşân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Şârika: Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 2006), 1/471-497.

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 13/298.

Ehl-i Sünnet ilim adamlarının büyük çoğunluğunun benimsediği gibi hakiki/öz kelâm, Arapça forma bürünen kelâm-ı lafzî değil ses ve harften yoksun, değişime ve farklı formlara dönüşmekten uzak olan kelâm-ı nefsidir. Buna göre Allah konuşmak için dile, sese ve harfe ihtiyaç duymadığı için İbranice olan Tevrât, Süryanice veya Aramice'ye bürünen İncil ya da Arap diliyle indirilen Kur'ân, kelâm-ı nefsinin bizatihi hakikati değil bir tür araçsal/dilsel işlevi veya tezahürleri olmaktadır.⁴³ Bir diğer ifadeyle beşer düzeyindeki kutsal kitapları, gerçek kelâmın gölgesi olarak da değerlendirmek mümkündür. Diğer taraftan “*Biz her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (mesajlarımızı) apaçık anlatsın.*”⁴⁴ âyetinin mefhûmundan anlaşıldığı gibi Allah, elçisini gönderdiği her kavme kendi dilleriyle hitap etmek suretiyle anlaşılacak istemiştir. Dolayısıyla Tevrât'ı İbranice, İncil'i Süryanice ve Kur'ân'ı Arapça indirmesi, vahiy kültüründen uzaklaşan insanların gündelik hayatlarına müdahalede bulunarak insanlar tarafından anlaşılacak istediğini göstermektedir. Benzer şekilde “*Biz Kur'ân'ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki günahattan sakınanları onunla müjdeleyesin!*”⁴⁵; “*Anlayıp düşünsünler diye Kur'ân'ı senin dilinde kolaylaştırdık.*”⁴⁶ âyetleri de vahyin muhatapların dilinde gönderilmek suretiyle kolaylaştırılmış olduğunu göstermektedir. Keza söz konusu âyetlerin anlatımında Kur'ân'ı inceleme, okuma ve öğrenme konusunda bir teşvikin de bulunduğu düşünülebilir.

Kanaatimize göre Allah'ın mesajlarını dillere büründürmesinin temel maksadı, insanların vahye kolaylıkla erişebilmelerini, onu anlamalarını ve tilavet edebilmelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda İbn Abbâs, Mukâtil, Ferrâ, Mâverdî ve İbn Kesîr'in “tilavet bakımından kolaylaştırılmış kitap” yaklaşımlarını, Kur'ân'a özgü kılmalarının veya bu durumu Kur'ân'ın mu'cizesi bağlamında değerlendirmelerinin isabetli olmadığını söylememiz mümkündür. Zira bize göre tilavet bakımından kolaylaştırma özelliği, her vahyin genel karakteristik özelliği olduğu için Kur'ân'ı bu bakımdan diğer vahiy zincirlerinden ayırmak mümkün gözükmemektedir. Benzer şekilde İbn Kesîr'in el-ahrufü's-seb'a olgusunu, teysîrin tilâvet boyutunda olduğunu desteklemek bağlamında zikretmesi de kanaatimize göre isabetli olmamıştır. Zira yedi harf, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Kureyş lehçesinde telaffuz etmede zorlanan yeni Müslüman olanlara tanıdığı bir ruhsattır. O halde

---

⁴³ Muhammed b. Tayyib Bâkılânî, *el-İnsâf fî mâ yecübü 'i'tikâdüh ve lâ yecüzü'l-cehlü bihi*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000), 101-102; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fî usûli'l-i'tikâd*, thk. Ahmed 'Abdurrahim es-Sâyih - Tevfik Ali Vehbe (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, 2009), 106-107.

⁴⁴ İbrâhîm 14/4.

⁴⁵ Meryem 19/97.

⁴⁶ ed-Duhân 44/58.

her kesim için tilâvet bakımından kolaylık olmadığı için yedi harf ruhsatına ihtiyaç duyulmuş olmalıdır.

Diğer taraftan Kur'ân'ın teysîrinden maksadı, lafızlarının kolaylıkla tilâvet edilebilmesiyle ilişkilendirdiğimiz takdirde söz konusu âyetin bütünlüğünde bulunan kase m üslubundaki vurgunun işlevsiz olacağı söylenebilir. Zira söz konusu yaklaşım doğrultusunda bu âyetin tercümesi şu şekilde olabilir: “*Andolsun ki düşünülün diye Kur'ân'ın okunmasını kolaylaştırdık.*” Benzer şekilde Kur'ân'ın teysîrinden maksadı, tilâvet ve kırâ'at ile ilişkilendirdiğimiz takdirde âyetin diğer parçası olan “*feh el min müddekir*” ifadesinin anlamı şöyle olacaktır: “Allah'ın Kur'ân'ı tilâvet ve kırâ'at bakımından sizler için kolaylaştırmış olmasından ders almanız, ibret çıkarmanız veya bu konuda tefekkür etmeniz gerekmez mi?” Dolayısıyla Allah'ın bu sûrenin kapsamında altı kez aynı lafızlarla tekrar ettiği bu sitemini kırâ'at ve tilâvete hasretmek, isabetli bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Zira Kur'ân'ın müyesser kılınmasından maksat, onun lafızlarının okunmasından ziyade muhatabın kelimada örtülü olarak bulunan kasd-ı mütekellimi herhangi bir zorluk, külfet veya kapalılık olmadan anlamak, zihnine yerleştirebilmek, düşündürmek ve onların öğüt almalarını sağlamak olmalıdır.⁴⁷ Keza Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) isnat edilen “Kur'ân onunla amel edilsin diye indirildi, fakat insanlar onu tilâvet etmeyi amel edindiler.”⁴⁸ sözü de Kur'ân'ın indiriliş gayesinin, yalnızca onun yüzüne okunması olmadığını göstermektedir.

2.3. Kur'ân'ı Beyân/Anlatım Üslubu Bakımından Anlaşılır Bir Metin Kılmakla Kolaylaştırmak

Tefsir metinleri kapsamında bahis konusu teysîri, Kur'ân'ın beyan üslubuyla ilişkilendirerek yorumlayan, onun lafızlarının zor/düğümlü kılınmak yerine kolay/anlaşılır kılındığını belirten ve manalarından hüküm çıkarılabilen bir metin olduğunu ileri süren bazı müfessirler bulunmaktadır.⁴⁹ Söz gelimi Taberî ve Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045) teysîri, Kur'ân'ın beyân, tebyîn ve tafsîl özellikleriyle açıklayan ilk müfessirlerdendir. Buna göre ilâhî vahiy yoluyla öğüt ve ibret almak isteyenler için Allah, onu beyân etmek, açıklamak ve detaylandırmak suretiyle kolaylaştırmış olmaktadır.⁵⁰ Keza Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre de teysîrden maksat, insanoğlunun Allah'ın nimetlerinden, mu'cizelerinden ve kulları

⁴⁷ Benzer bir değerlendirme için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 27/188.

⁴⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*, 148.

⁴⁹ Mâverîdî, *en-Nüket*, 5/413; Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, 21/103.

⁵⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 22/130, 139, 148, 153; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye*, 11/7190.

üzerindeki haklarından unuttuklarını, gaflete düştüklerini hatırlamalarını sağlamaktır. Dolayısıyla Kur'ân, O'nun buyruklarını onaylayan veya inkâr eden önceki milletlere ait haberleri içermesi ve beyân etmesi sebebiyle kolaylaştırılmış bir anlatım üslubunu haizdir.⁵¹ Benzer şekilde Zemahşerî, Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067), Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1166), Nizâmeddin en-Nîsâbûrî (ö. 730/1329), Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), Ebüssuûd Efendi, İbn Acîbe (ö. 1224/1809), Sultan Muhammed el-Cenâbezî (ö. 1327/1909) ve Cemâleddin el-Kâsımî'ye (1866-1914) göre Kur'ân, delâleti açık ifade kalıplarını kullanarak hidâyeti, kapsamlı beyân ve burhânları, etkili birçok hikmet, öğüt, vaat, ibret, müjde ve misalin yanı sıra arkaik zamanlarda yaşamış milletlerin haberlerine dair çok sayıda korkutucu uyarı ve tehditleri mükerrer biçimde içermesi bakımından kolaylaştırılmıştır.⁵² İbn 'Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) ise Kur'ân'ın müyesser kılınmasını, onun lafız ve mana bakımından eşsiz bir anlatım üslubuna sahip olmasına bağlamaktadır.⁵³ Geylânî'nin de telmihte bulunduğu gibi Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerinin helak edilmesinden sonra kolaylaştırılmış kitap iddiası zikredildiği için bu ifadeyi 'inatçı ve haddi aşan kavimlerin başlarına gelen korkunç azapları açık bir şekilde beyân eden kitap' olarak düşünmek mümkündür.⁵⁴

Çağdaş dönem İslâm düşüncesinin öncülerinden biri olan Reşîd Rızâ'nın (1865-1935) naklettiğine göre Muhammed Abduh (1849-1905), Kur'ân'ın teysîrini anlatım üslubuyla ilişkilendirerek tefsirin muhtelif seviyeleri ve mertebelerinin bulunduğunu ileri sürmektedir. Ona göre söz konusu âyette zikredilen teysîr, tefsirin en alt düzeyidir. Bu mertebe bağlamında Kur'ân'ın kolaylaştırılmasından maksat, insanın kalbine Allah'ın azametini/korkusunu yerleştirecek, O'nu tenzih edecek, kulu kötülüklerden alıkoyup hayra yöneltecek biçimde temel düzeyde âyetleri açıklamasıdır. Bir diğer ifadeyle okuyucunun Kur'ân'ın ne dediğini her yönüyle değil de mücmel olarak ve külfetsiz bir şekilde anlayabilmesidir. Ona göre Kamer sûresinde bahsedilen teysîr, aslında herkes için imkân

---

⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 14/236, 243-244.

⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/658; Tûsî, *et-Tibyân*, 9/449-450; Abdülkâdir el-Geylânî, *Tefsir*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Ketta: el-Mektebetü'l-Ma'rûfiyye, 2010), 5/96, 99-100; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrût: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998), 3/402-403; Nizâmeddin en-Nîsâbûrî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, thk. Zekerîyyâ 'Umeyrât (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 6/219; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdilmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 8/177; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/236; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 5/526; Cenâbezî, *Beyânü's-sa'âde*, 4/128; Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Fûâd 'Abdulbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1957), 16/5599.

⁵³ İbn 'Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/215.

⁵⁴ Geylânî, *Tefsir*, 5/96, 99-100.

dâhilinde olan tefsir türüdür.⁵⁵ Abduh'un Kur'ân'ı anlamayı seviyelere göre taksim etmesi görüşüne katılmak mümkündür. Ne var ki kolaylaştırılmış kitap tasavvurunu en alt düzey olarak ifade etsek bile birtakım anlama ve yorumlama edevatı olmaksızın her bir âyetten onun işaret ettiği bu birincil manayı ilk anda saptamak mümkün gözükmemektedir.

Kur'ân'ın teysîrinden maksadı anlatım üslubuyla ilişkilendirdiğimiz takdirde âyetin diğer parçası olan "*feheli min müddekir*" ifadesinin anlamı şöyle olacaktır: "Allah'ın Kur'ân'ın bütünlüğünde yer verdiği hikmetler, kıssalar, meseller ve öğütler olmak üzere bütün içeriğini anlaşılır bir üslupta kolaylaştırmış bir metin kıldığına göre bu metin üzerinde tefekkür eden, ibret alıp uyanan ve mesajının gereğini yapan yok mu?" Bu doğrultuda Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve Matar el-Verrâk (ö. 125/742) bu ifadeyi, "Hayrın/ilmin taliplisi yok mudur, ona yardım edilsin?" şeklinde yorumlamışlardır.⁵⁶ Keza Mâtürîdî "*feheli min müddekir*" ifadesini emir anlamında te'vîl etmiştir. Buna göre bu ifade "Kur'ân'ın içinde yer alan haberleri düşünün, onun üzerinde tedebbürde bulunun ve içindekilerinden öğüt alın!" anlamında olur.⁵⁷ Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) da Kur'ân muhataplarının akıllarını işlevsel hale getirmeleri için bu ifadenin tekrar edildiğini ileri sürmektedir.⁵⁸ Son tahlilde Allah'ın bu sûrenin kapsamında altı kez aynı lafızlarla tekrar ettiği bu sitemini anlatım üslubuyla ilişkilendirerek bunun muhataplarının Kur'ân üzerinde düşünmelerine dair bir teşvik olduğunu düşünmenin âyetin bağlamına uygun olması bakımından daha isabetli bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Zira Kur'ân'ın teysîr vasfını bu yönüyle açıklamak onun *mubîn* özelliğiyle de uyum arz eder.⁵⁹

Kur'ân'ın müyesser oluşunu, beyân/anlatım üslubuyla ilişkilendirmenin de problem teşkil eden noktaları bulunmaktadır. Şöyle ki Kur'ân'ın her bir âyetinin ibtidâen/doğrudan ve başlangıç seviyede kolaylaştırıldığını düşünmek mümkün gözükmemektedir. Zira yapısal ve kuramsal açıdan anlam kapalılığına sahip olup ancak Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet ilkesi veya âyetin âyetle tefsir metodu esas alınması takdirde anlaşılır olabilen birçok pasaj bulunmaktadır. O halde Kur'ân'ın teysîr alanının beyân üslubuyla ilişkilendirildiği

⁵⁵ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr* (Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1947), 1/21. Abduh'a göre tefsirin en üst aşaması (el-mertebetü'l-ulyâ) ise şu şartların ikmaliyle gerçekleşebilir: (i) Kur'ân'ın kullandığı müfred lafızların hakiki/temel anlamlarını bilmek. (ii) Kur'ân'ın anlatım üsluplarını bilmek. (iii) İnsanların durumunu bilmek. (iv) Bütün insanların Kur'ân ile hidayete erdirilme yönlerini bilmek. (v) Hz. Peygamber'in siyerini ve ashabın hayatını bilmek. Bu konuda detaylı değerlendirmeler için bk. Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, 1/21-24.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/131-132; Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 10/3320.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 14/237.

⁵⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzîhü'l-Kur'ân 'ani'l-metâin* (Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-Hadîse, ts.), 407.

⁵⁹ Kur'ân'ın *mubîn* vasfına ilişkin âyetler için bk. el-Bakara 2/99; el-Hicr 15/1; en-Nahl 16/103; eş-Şu'arâ 26/195; Yâsîn 36/69; ez-Zuhuruf 43/2.

yaklaşımı, onun her bir pasajının apaçık oluşunu göstermez. Zira Kur'ân'da anlamı açık olan âyetler bulunduğu gibi anlamı kapalı olan âyetlerin varlığı da gözlenmektedir.

3. Tekrar Olgusu Bağlamında Kolaylaştırılmış Kur'ân İddiası

Kur'ân metninin sözlü kültürün hâkim olduğu bir vasatta sözlü hitap olarak nâzil olmasının sonucu olarak birtakım harfî/lafzî tekrarları hâiz olduğu müşâhede edilmektedir. Bununla birlikte bunlar, aynı âyetin kapsamında veya arka arkaya değil de muayyen pasajların anlatımından sonra döngüsel olarak tekrarlanan ifadelerdir. Söz gelimi Şu'arâ sûresinde geçen *"İnne fi zâlike le-âyeten ve-mâ kâne ekserühüm mü'minîn/Muhakkak bunlarda alınacak büyük bir ders vardır; ama çoğu iman etmezler."*⁶⁰ ile *"Ve inne rabbeke lehüve'l-azîzü'r-rahîm/Muhakkak rabbin, işte O, mutlak güçlüdür, engin merhamet sahibidir."*⁶¹ âyetlerinin her biri 8 kere tekrarlanmaktadır. Keza Rahmân sûresinde *"Fe-bieyyi âlâi rabbikumâ tükezzibân/Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?"*⁶² ifadesi 31 kere; Mürselât sûresinde ise *"Veylun yeveizin li'l-mükezzibîn/Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!"*⁶³ cümlesi de 10 defa mükerrer bir şekilde yer almaktadır. Çalışmamıza konu olan Kamer sûresinin bütünlüğünde ise Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût olmak üzere dört⁶⁴ peygamber kıssasının bitiminde Kur'ân'ın müyesser kılındığı bilgisi, sûrenin ritimsel özelliğiyle (fâsıla) uyumlu olarak tekerrür etmektedir.⁶⁵ Bir diğer ifadeyle geçmiş dönem toplumların haberleri ve onların peygamberlerine muameleleri, nihayetinde işlerinin akıbetlerinin, benzer şekilde peygamberlerinin sonuçta ne ile karşılaştıklarının anlatıldığı bağlamda Kur'ân'ın basitleştirilmiş bir kitap olduğu bilgisi tekrarlanmaktadır.⁶⁶

Erken dönem tefsir tarihinde Necmeddîn en-Nesefî (ö. 537/1142) ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) bu sûrede dört kez mükerrer yer alan *"Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?"* âyetinin hikmetine dair bir değerlendirmede

---

⁶⁰ eş-Şu'arâ 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190.

⁶¹ eş-Şu'arâ 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191.

⁶² er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77.

⁶³ el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49. Bu âyet, Tûr (52/11) ve Mutaffifîn (83/10) sûrelerinde de birer kez tekrar edilmektedir.

⁶⁴ Kamer sûresinde Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût peygamberlere dair fragmanların yanı sıra 41 ve 42 numaralı âyetlerde Hz. Mûsâ kıssasına da telmihler bulunmaktadır. Molla Gürânî'ye göre Hz. Mûsâ kıssasının akabinde Kur'ân'ın müyesser kılındığı bilgisinin tekrar edilmemesinin sebebi, kıssasının son anlatı ve sûrenin muhtasar bir üslubu haiz olması sebebiyledir. bk. Molla Gürânî, *Gâyetü'l-emânî*, 9/117-118. Abdulkerim Yûnus el-Hatîb'e (ö. 1406/1985) göre ise bu durum, Firavun ile Kureyş müşriklerinin özdeşleştirilmek istenmesi ve onların Firavun'un aktüel vârisleri olduğunun belirtilmesi içindir. bk. Abdulkerim Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/642.

⁶⁵ Kamer sûresinde dört kere tekrarlanan iki ifade bulunmaktadır: *"Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!"* (54/16, 18, 21, 30); *"Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?"* (54/17, 22, 32, 40).

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/86.

buldukları görülmektedir. Şöyle ki Neseffî'ye göre önceki ümmetlere dair anlatıların serdedilmesinden sonra mezkûr âyetin tekrar edilmesi, Kur'ân muhataplarının onların kıssalarından ibret ve öğüt almaları konusunda araçsal bir işlev taşımaktadır.⁶⁷ Buna göre her bir kıssa anlatımında tefekkür eden muhataplar için çıkartılabilecek derslerin ve öğütlerin bulunduğu düşünülebilir.

Zemahşerî'ye göre ise bu cümlelerin tekrar edilmesinin faydası ve hikmeti, Kur'ân muhataplarının arkaik zamanlarda yaşayan milletlerin bu gibi haberlerini her duyduklarında ibret ve öğüt almalarının tazelenebilmesidir. Buna yönelik sevk edilişi ve teşviki her işittiklerinde yeniden uyanıp kendilerine gelebilmeleridir. Bir diğer ifadeyle tekrarlarla, okuyucunun dikkati meseleye yoğunlaşabilmekte ve konunun kavranması sağlanabilmektedir. Zira farklı mizaç ve tabiatla yoğrulan insanoğlunun dikkati bazen tekrar üslubuyla canlı tutulabilmektedir.⁶⁸ Ona göre Kur'ân muhataplarının yanılırları yalnızca bu şekilde kalıcı hale gelmez ve gaflet sarmalında kalmaz.⁶⁹ Başta Ebû'l-Berekât en-Neseffî (ö. 710/1310), Nizâmeddin en-Nîsâbü'rî, Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), Şerefuddin Hüseyin b. Reyân (ö. 770/1369), Bikâ'î (ö. 885/1480), İbn 'Akîle el-Mekkî (ö. 1150/1737), İbn Acîbe, Kannevî ve Kâsımî olmak üzere çok sayıda müfessirin, Zemahşerî'nin bu değerlendirmesini benimsediği ve tefsirlerinde bunu birebir naklettiği görülmektedir.⁷⁰

Ebû Ca'fer et-Tûsî'ye göre mezkûr tekrarlar, onun ezberleme, tilâvet etme, öğüt alma ve beyân olmak üzere her bakımdan kolaylaştırılmış bir kitap olduğunu göstermektedir.⁷¹ Dolayısıyla ona göre her bir tekrarda Kur'ân'ın kolaylaştırılmış olan bir alanı, onun ayrı bir yönü belirtilmiş olmakta ve tekrarlarla okuyucunun odağı teysîrin her bir türüne çekilmektedir. Tûsî'nin aksine İbn 'Atiyye, bu tekrarların vurgulama, teşvik etme ve dikkat çekme bakımından aynı manaya işaret ettiğini ileri sürmektedir.⁷² Ebüssuûd Efendi'ye göre söz konusu âyetin dört peygamber kıssasından sonra tekrar edilmiş olmasının sebebi, Kamer sûresinin baş tarafında bulunan “*Andolsun ki onlara tuttıkları yoldan vazgeçirecek nice haberler*

⁶⁷ Necmeddin en-Neseffî, *et-Teyşîr fi't-tefsîr*, thk. Mahir Edip Habbuş (Beyrût: Dâru'l-Lübâb, 2019), 14/162.

⁶⁸ Şerefüddîn Hüseyin et-Tîbî, *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf 'an knâ'i'r-reyb* (Dubâi: Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 15/130.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/662. Benzer bir değerlendirme için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/86; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/167.

⁷⁰ Neseffî, *Medârikü't-tenzîl*, 3/405-406; Nîsâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, 6/219; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîr*, 8/180; Şerefuddin Hüseyin b. Süleymân İbn Reyân, *er-Ravdu'r-Reyyân fi es'ileti'l-Kur'ân*, thk. 'Abdulhalim b. Muhammed Nassâr (Medîne: Mektebetü'l-'Ulûm, 1994), 2/455-456; Burhânüddîn İbrâhîm el-Bikâ'î, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 19/111-112; İbn 'Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân*, 6/148-149; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 5/532; Kannevî, *Fethü'l-beyân*, 13/302; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 16/5603-5604.

⁷¹ Tûsî, *et-Tibyân*, 9/451-452.

⁷² İbn 'Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/216-217.

geldi. Eksiksiz bir hikmet! Ama uyarılar fayda vermiyor.”⁷³ âyetlerin mefhûmunu, mazmununu hatırlatmak ve vurgulamaktır. Ayrıca ona göre bu tekrarlar, ilgili dört kıssanın her birinin tek başına öğüt almayı gerektirmek ve kötülüklerden caydırmak bakımından yeterli olduğuna, bununla beraber hiçbirinden ders alınmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁴

Necmeddîn en-Nesefî, Zemahşerî ve Ebüssuûd'un bu yaklaşımlarından hareketle Kur'ân'ın teysîrinden maksadın, onu arkaik zamanlarda yaşayan inatçı ve haddi aşan kavimlerin başlarına gelen korkunç azapları açık bir şekilde beyân eden kitap olduğu düşünülebilir. Bir diğer ifadeyle Kur'ân'ın kolaylaştırılmış olduğu alan, geçmişlerin başlarından geçenleri açık bir şekilde anlatmasıdır. Buna göre Kur'ân'ın müyesser kılındığına dair mükerrer vurgu, kıssaların serdedilmesindeki amacı da göstermektedir. Bu amaç da -öyle anlaşılıyor ki- Hz. Peygamber'i diğer peygamberlerle özdeşleştirmek suretiyle Kur'ân muhataplarını ilâhî direktiflere inanma, onları anlama ve uygulamaya yönelten bir teşvihtir. Nitekim bu sûrenin 43. âyetinde kıssaların bitiminden sonra bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Şimdi söyleyin bakalım (ey putperestler), sizin inkârcularınız şu anılanlardan daha mı iyi; yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş hükmü mü var?”⁷⁵ Dolayısıyla her kıssanın bitiminde mezkûr tekrar olgusu sayesinde okuyucunun öğüt ve tenbîh boyutu tazelenenilmekte ve insanoğlunun geçmişe ilişkin bu olaylardakilere benzer hatalara düşmesinin önüne geçmek istenmektedir. Zira arkaik zamanlarda olup bitenler, geleceğe örneklik teşkil etmektedir.

Cenâbezî ve Reşîd Rızâ'ya göre mezkûr âyette geçen “*fehêl min müddekir*” vurgusunun tekrar edilmesinin sebebi, sonraki dönem Kur'ân muhataplarını ve benzer zalimleri uyarmak, mü'minleri ise müjdelemektir.⁷⁶ Dolayısıyla etkin iletişimde, terğîb ve terhîb anlatım üslubunda tekrar olgusunun vurguyu artırdığı düşünülebilir. Bununla birlikte Rızâ'nın da işaret ettiği gibi Allah'ın müteaddit âyetlerde Kur'ân üzerinde tefekkür etmeye dair bu sitemine rağmen müfessirlerin büyük çoğunluğu, onun i'râbı, lafız ve ibaresindeki belağatı üzerinde çok durdukları halde düşünsel boyutuna gereği kadar yoğunlaşmamışlardır.⁷⁷ Oysa bu sûrede tekrar edilen bu ilâhî sitem, Kur'ân'ın düşünceye ve tefekkür etmeye ne denli önem verdiğine dair bir delil teşkil etmektedir.

---

⁷³ el-Kamer 54/4-5.

⁷⁴ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/236.

⁷⁵ el-Kamer 54/43.

⁷⁶ Cenâbezî, *Beyânü's-sa'âde*, 4/128; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 12/82.

⁷⁷ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, 12/82.

4. İ'câzü'l-Kur'ân Meselesi Açısından Kolaylaştırılmış Kur'ân Tasavvuru

Kamer sûresinin bütünlüğünde dört kez tekrarlanan kolaylaştırılmış kitap iddiasını, i'câzü'l-Kur'ân meselesi ve mu'cize bağlamında çok sayıda müfessirin değerlendirdiği görülmektedir. Tefsir tarihinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'ın tilâvet bakımından teysîrini onun mu'cizevî yönüyle ilişkilendiren ilk müfessir, Mâverdî'dir (ö. 450/1058). Ona göre Kur'ân'ın tilâvet ve kırâ'atinin her dilde kolaylaştırılmış olması, esasen onun en önemli mu'cizevi yönlerinden biridir. Zira muhtelif dilleri konuşan kimseler herhangi bir Arap gibi onu tilâvet edebilmektedir.⁷⁸ *en-Nüket ve'l-uyûn* isimli tefsirinin mukaddimesinde bu i'câz türünü şu şekilde detaylandırmaktadır: “Kur'ân'ın i'câz yönü, okuyucusunun yorulmaması, dinleyeninin ondan bıkmamasındadır. Keza onu tilâvet etmeyi çoğalttıkça bu onun ruhlardaki tatlılığını, kalplerin ona meylini artırmaktadır. Kur'ân dışındaki kelimeler ise nazmı ne kadar güzel bulursa da nesri ne kadar tatlı olsa da tekrar edildikçe bıkkınlık vermekte, yinelendikçe ağır gelmektedir.”⁷⁹

Kur'ân'ın anlatım üslubu bakımından muhatapları etkilediğini ve okuyucularından neredeyse kimsenin “Ben onu okudum, anladım, öğrendim ve tükettim. Artık onu okumaya, dinlemeye ihtiyacım yoktur.” dememesinin, Mâverdî'nin teorisini destekler nitelikte olduğu düşünülebilir.⁸⁰ Mamafih Kur'ân'ın mu'cize oluş iddiasını veya bu olgunun bir yönünü onun kolaylıkla tilâvet edilebilmesinde olduğunu ileri sürmek, cüz'î bir yönünden hareketle onun küllîne/bütününe dair bir hükümde bulunmaktır. Oysa Kur'ân'ın muârizlarına tehadîde bulunduğu hakikat, edebî zevk gibi sübjektif tahlillerden ziyade “herhangi bir sûresine nazîre getirmek” gibi kısmen nesnelliği, felsefî-mantıkî bir tutarlılığı olan bir iddiadır.⁸¹

Kolaylaştırılmış kitap tasavvuru iddiasının konu edildiği bağlamda Kur'ân'ın mu'cizesine işaret eden bir başka ilim adamı, Fahreddin er-Râzî'dir. Ona göre kendilerine birçok mu'cizenin verildiği Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût olmak üzere her dört peygamberin nübüvvet kıssalarının akabinde, kolaylaştırılmış kitap tasavvuru içerikli âyetin tekrar edilmesiyle başta Hz. Muhammed'in ve muhatapların odağı Kur'ân'a çekilmektedir. Buna göre Hz. Muhammed'e de bu âyet bağlamında onun asırlar boyu sürüp giden tek mu'cizesinin Kur'ân olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle Hz. Nûh'un tufanında geminin kurtuluş için birer mu'cize olması gibi Kur'ân'ın da insanlığı kurtuluşa ve

⁷⁸ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/413.

⁷⁹ Mâverdî, *en-Nüket*, 5/31-32.

⁸⁰ Fahreddin er-Râzî'nin Kur'ân'ın teysîr boyutuna dair serdettiği yaklaşımlar için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/43.

⁸¹ Kemiyetten ziyade keyfiyetin vurgulandığı tehadî âyetleri için bk. et-Tûr 52/34; el-İsrâ 17/88; Hûd 11/13; Yûnus 10/38; el-Bakara 2/23.

medeniyetin ufuklarına götürecektir önemli bir mu'cize olduğu belirtilmektedir. Râzî'ye göre bu âyette esasen Hz. Peygamber'e şöyle denmektedir:

“Senin mu'cizen, Kur'ân'dır. Onu zikir için yani herkese hatırlatmak, onun sayesinde muarızlara tehdidde bulunmak ve asırlar boyu sürüp gitsin diye kolaylaştırdık. Böylece yanına gelen herkesin, bir mu'cize ortaya koymak için talepte bulunmasına gerek kalmayın. Senden sonrakilerden hiç kimse de bazı insanların, sonradan inşikâkü'l-kamer mu'cizesini inkârı gibi bu Kur'ân mu'cizesini inkâr edemez.”⁸²

Kanaatimize göre Râzî'nin bu değerlendirmesi, vahyin nüzûl vasatındaki kültürel ve sosyal bağlamı ile uyum arz etmektedir. Zira daha önceden belirttiğimiz üzere Kamer sûresi, bî'setin sekizinci senesinde Mekke'de, haram ayları sebebiyle boykotun uygulanmadığı bir zaman diliminde Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den mu'cize isteklerine, talep görünümü itirazlarına ve iddialarına cevap olarak nâzil olan bir sûredir.⁸³ Bu sûrenin nâzil olduğu tarihsel vasatta Kureyş'in eşrafı, kodamanları ve ileri gelenlerinin (*sanâdîdu Kureyş*) Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmek için birçok defa hissî/kevnî mu'cize talebinde buldukları, ancak onların bu taleplerinin muhtelif sûrelerde reddedildiği görülmektedir. Bunun üzerine Allah'ın arkaik dönem toplumların hissî mu'cizeleri yalanlamalarından hareketle Hz. Muhammed'in asıl mu'cizesinin ilâhî kaynaklı bir kitap olan Kur'ân'ın bizzat kendisi olduğunu vurguladığı anlaşılmaktadır.⁸⁴ Mekkelilerin onun nübüvvetini kabul etmek için her defasında mu'cize talebinde bulunmalarına rağmen önceki peygamberlerin mu'cizelerinin bu sûrede olduğu gibi kendisine bildirilmekle iktifa edilmesi, Hz. Muhammed'in gönlünün daralmasına neden olmuş olabilir. Bu bağlamda Râzî'nin de telmihte bulunduğu gibi Allah, mezkûr peygamber kıssalarının akabinde ona da mu'cize verildiğini ve onun mu'cizesinin her asırda kurtuluş için geçerli olan, akıl ve düşünceye hitap eden Kur'ân olduğunu bildirerek onu teselli etmiş olmalıdır.

Mezkûr âyeti 'icâzü'l-Kur'ân meselesiyle ilişkilendirerek tefsir eden bir diğer müfessir İbn Araf'e'dir (ö. 803/1401). Bu konuda Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin (ö.

---

⁸² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 29/43. Benzer bir değerlendirme için bk. Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2004), 18/424.

⁸³ Kamer sûresinin Mekke döneminde nâzil olduğu müsellem olmasına rağmen hangi yılda indiği kesin değildir. Bu konuda farklı değerlendirmelerin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte ayın yarılması (inşikâkü'l-kamer) hâdisesinin vuku bulduğu tarihi tespit ederek sûrenin nüzûl tarihine dair bir saptamada bulunulabilir. Kastallânî (ö. 923/1517) ve Kâdî Hüseyin b. Muhammed ed-Diyârbekrî'ye (ö. 990/1582) göre şakku'l-kamer vakası, hicretten yaklaşık beş sene önce Mina'da vuku bulmuştur. Onların bu değerlendirmesi dikkate alındığında bu sûrenin Mekke döneminin sekizinci veya dokuzuncu yılında nâzil olduğu düşünülebilir. bk. Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*, 2/521-527; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 337. Hz. Âişe'nin Kamer sûresinin nâzil olduğu tarih aralığı olarak belirttiği şu ifadesi bu tarihi destekler niteliktedir: “Bu sûre, Hz. Muhammed'e nâzil olduğu sırada ben oyun oynayan yeni yetme bir kız çocuğuydum” (*ve innî câriyetün el-'abu*).” bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmî'u's-sahîh* (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002), “Tefsîr (Kamer)”, 6 (No. 4876). İnşikâkü'l-kamer hakkında kapsamlı değerlendirmeler için bk. Mehmet Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (2008), 25-40.

⁸⁴ el-İsrâ 17/59; el-'Ankebût 29/50.

749/1349) âyet ile tehadî yaklaşımına değinmekte, ancak buna dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. İsfahânî'ye göre Kur'ân'ın her bir âyetinde i'câz vardır. Ona göre Kur'ân öncesi diğer kutsal kitapların i'câzı, parçacıklarda değil ilgili kitabın Allah katından indirilmiş olması itibariyle bütününde tahakkuk etmiştir. Kur'ân'ın i'câzı ise parçacıkları olan âyetlerinde tahakkuk etmiştir.⁸⁵

Kanaatimize göre Kur'ân'ın iç düzenin en küçük birimi olan âyetlerinde mu'cize veya tehadînin bulunduğunu ileri sürmek, Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet ilkesine uymamaktadır. Zira bu ilke dikkate alındığında belâgat ve fesâhat niteliklerinin her âyette eşit düzeyde tahakkuk etmediği görülmektedir. Zira Kur'ân'ın bütünlüğünde hurûf-i mukattaadan, iki harften ya da tek kelimedenden oluşan âyetler bulunmaktadır. Bu tür sözcüklerin tehadîye veya mu'cizeye konu olduğunu aklen ileri sürmek mümkün değildir. Zira Kur'ân'ın anlatımına göre tehadî, kısa veya uzun olmasına bakılmaksızın âyet veya âyet parçacıklarında değil de her bir sûrenin bütünlüğünde gerçekleşmektedir.⁸⁶

5. Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün Kolaylaştırılmış Kur'ân İddiasına Yaklaşımı

İslâm'a dair hükümlerin kaynağını Kur'ân metniyle sınırlandıran, dini büsbütün ondan ibaret sayan, bir grup ve cemaat olarak ilk kez Hindistan'da kurumsallaşan Ehl-i Kur'ân Ekolü, başta Hz. Muhammed'in hadisleri ve sünneti olmak üzere İslâm düşünce geleneğine gerek olmadığını ileri sürmektedir.⁸⁷ Bu ekol mezkûr söylemleri için başta Yûsuf (12/1), Hicr (15/1), Şu'arâ (26/2, 195), Neml (27/1), Kasas (28/2), Yâsîn (36/69), Zuhruf (43/2) ve Duhân (44/2) olmak üzere müteaddit sûrelerde geçen Kur'ân'ın mübîn vasfına ilişkin âyetlerle istidlâlde bulunmaktadır.⁸⁸ Onların bu söylemleri için başvurdukları âyetlerden biri de çalışmamızın konusu olan Kamer sûresinde dört kez aynı lafızlarla tekrar edilen şu sözdür: “*Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?*” Söz gelimi Hindistan Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün bânisi kabul edilen Abdullah Çekrâlevî'nin (ö. 1332/1914) *Salâtü'l-Kur'ân kemâ 'allemê'r-rahmân* isimli risâlesinde “Kur'ân bize yeter” yaklaşımı için bu âyetle açık bir şekilde istidlalde bulunduğu şu ifadelerinde müşâhede edilmektedir:

⁸⁵ Muhammed İbn Arafe, *Tefsir*, thk. Celâl el-Üsyütî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 1/473.

⁸⁶ Kur'ân'ın her bir âyetin mu'cize veya tehadîye konu olması gerektiği yaklaşımına dair detaylı değerlendirmeler için bk. Zakir Demir, “İslâm Düşüncesinde Âyet ile Tehadî Yaklaşımı ve Bunun Tahlîli”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/48 (2023), 529-555.

⁸⁷ Ehl-i Kur'ân Ekolü hakkında kapsamlı değerlendirmeler için bk. Hâdim Hüseyin İlahîbahş, *el-Kur'âniyyûn ve şübehâtuhum haule's-sünne* (Taif: Mektebetü's-Siddik, 2000), 15-205; Abdulhamit Birışık, “Kur'âniyyûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/428-429.

⁸⁸ Abdulhamit Birışık, *Hind Altkitası Düşünce Ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 417.

“Biz Kur'ân'ın ayrıntılı, açık, her açıdan noksansız olduğu inancındayız. Zira bu kitapta İslâmî meselelere dair gerek farz gerekse nafî ve ibâha türünden her konu yer almıştır. Mükellef sayılan herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir, apaçık bir metindir. Onu anlamada herhangi bir şahsın veya zamanın üstünlüğünden, öneminden söz edilemez ve bunu Kur'ân'da bulunan 'Andolsun ki Kur'ân'ı düşünülün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mudur?' âyeti teyit etmektedir.”⁸⁹

Aynı ekolden İnâyetullah Han el-Meşrikî (ö. 1383/1963) de mezkûr âyete istinaden Kur'ân'ın özü itibariyle kolay ve anlaşılır bir kitap olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Kur'ân'ı anlamak için kâmil/gerçek bir imana (yakîniyet), basirete ve hür düşünceye sahip olmanın gereğine de vurgu yapmaktadır.⁹⁰

Benzer bir değerlendirme Türkiye Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün savunucularından biri olan Bayraktar Bayraklı'nın ifadelerinde de görülmektedir. Bayraklı bu âyetin tefsiri bağlamında, Kur'ân okulundan bahsetmekte ve bunun akli harekete geçiren bir düşünce okulu olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'ın düşününler için kolaylaştırıldığını belirtmektedir. Düşünemeyenlerin bu ekole kaydolamayacaklarını şöyle ifade eder: “Kur'ân'ın zor olduğunu söyleyenler bu âyete ters düşmektedirler... Apaçık ve kolay olan Kur'ân'ın zor olduğunu söylemek, ona iftiradır. Demek ki düşünen kafalar için Kur'ân kolaydır, zor değildir. O zaman Kur'ân'ın zor olduğunu söyleyenlerin düşünme kapasitelerinde problemleri vardır. Kendi eksikliklerini Kur'ân'a mal etmektedirler... Kur'ân'ın birincil amacı, düşünen insan yetiştirmektir. Bir bakıma Kur'ân okulunun en önemli dersleri arasında, 'doğru düşünme sanatı' yer almaktadır. Bu insanlık doğru düşünemeyen insanlardan, düşüncesizlikten çok çekmiştir. Onun için Allah düşünen insanı aramakta ve Kur'ân okulunu bunun uğruna açmış bulunmaktadır... Kur'ân okulunun kapısına Kamer sûresinde dört kere yer alan bu âyeti yazmak gerekiyor. Düşünemeyen insanlar bu kapıdan içeri giremezler.”⁹¹ Keza Bayraklı, Kur'ân metni yerine müçtehitlerin fetvalarının veya başkalarının sözlerinin esas alınmasını, onların fetvalarının dini görüş olarak telakki edilmesini, Müslümanların Kur'ân'dan kaçışı, hicreti ve onu terk etmesi olarak yorumlamaktadır.⁹²

Çekrâlevî, Meşrikî ve Bayraklı'nın ifadelerinde Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün, Kamer sûresinde geçen mezkûr âyetten hareketle Kur'ân'ın özü itibariyle anlaşılır ve kolay bir metin olduğunu, herkesin onu kolaylıkla anlayabildiğini, hadislere ihtiyaç duyulmadığını

---

⁸⁹ Abdullah Çekrâlevî, “Salâtü'l-Kur'ân kemâ 'alleme'r-rahmân”, *Abullah Çekrâlevî or Fitne-i İnkâr-i Hadis* (Lahor: İdâre-i Mazharu't-Tahkik, 2012), 51. Ayrıca bk. Mohammad Sharif İbrahimi, “Hint Alt Kitası Kur'âniyyûn Ekolününün Namaz Anlayışı”, *BUIFD* 21 (2023), 270.

⁹⁰ Birışık, *Hind Altkitası Tefsir Ekolleri*, 417.

⁹¹ Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, 18/425, 429.

⁹² Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, 13/498-499.

öne sürdükleri görülmektedir. Dolayısıyla onu anlamak ve yorumlamak için muhtelif İslâmî ilimlerin metodolojisine, hatta Arap diline vukûfiyete gerek olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır. Ehl-i Kur'ân'ın bu sathî/atomcu istidlal yönteminin arka planında Hz. Peygamber'in sünnetini saf dışı bırakmak olduğu açıktır. Oysa Mevdûdî'nin (1903-1979) de işaret ettiği gibi Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün, *yesserne'l-Kur'ân* terkiibini bağlamından kopuk ve "hatalı" değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.⁹³ Kanaatimize göre Kur'ân'ın kolay bir kitap olması, onu anlamak ve yorumlamak için birtakım anlama yöntemlerine ihtiyaç duyulmadığı anlamına gelmemelidir. Zira Kur'ân'ın âsân kılındığının açıklandığı âyetlerin bağlamları dikkate alındığında bu ifadeyle, onun insanlara hakikati anlatmanın bir vasıtası kılınan arkaik zamanlarda yaşayan kavimlerin başlarına gelen kötü akıbetleri açık bir şekilde beyân eden kitap olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Kur'ân'da önceki ümmetlerin anlatılarının bulunması sayesinde onu içselleştiren muhatapların, benzer akıbetlerle karşılaşmalarının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu da onun teysîr yönü olmaktadır.⁹⁴

Son tahlilde taklide karşı fikir hürriyetinin hâkim kılınmasını, mezhepleri taklide gerek olmadığını, herkesin gücü oranında içtihat etmesi gerektiğini düşünmek mümkündür.⁹⁵ Ancak içtihat kapısının açık olduğundan hareketle başta Hz. Peygamber'in hadisleri olmak üzere on dört asırlık düşünce geleneğinin anlamsız olduğunu düşünmek mümkün değildir. Zira düşünmenin yığılan (kümülatif) bir yapıya sahip olduğu ehince müsellemdir. Buna göre aynı metni irdelemeye çalışan klasik düşünce geleneğindeki ilim adamlarının görüşlerini anlamak ve irdelemek suretiyle özgün fikirleri sürülebilir.

Sonuç

Tefsir tarihine bakıldığında birer Kur'ân müdekkiki olan müfessirlerin sosyal, kültürel ve bireysel tecrübelerine uygun olarak onun müyesser kılınma iddiasının doğasını, alanını ve yönünü yorumlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'ın âsân kılınan mecrasının onun tilavet edilebilmesinde, ezberlenebilmesinde ve kendine özgü anlatım üslubunda olduğunu ileri süren müfessirler bulunmaktadır. Bununla birlikte onların konuya dair istidlâllerinin zayıf ve birbiriyle çelişen yönlerinin olduğu saptanmaktadır. Tefsir rivâyetlerinde Kur'ân'ın müyesser kılınma yönü ile ilgili olarak birbirine muhalif

⁹³ "Bazı kimseler, *yesserna'l-Kur'ân* ifadesini yanlış değerlendirmişlerdir. Onlara göre Kur'ân, kolay bir kitaptır ve onu anlamak için ilme gerek yoktur. Hatta Arapça bilmeksizin, hadis ve fıkıh dikkate alınmaksızın tefsir yapılabilir." bk. Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani - Ali Ünal (İstanbul: İnsan Yayınevi, 2005), 6/51.

⁹⁴ Benzer değerlendirmeler için bk. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 6/51.

⁹⁵ İctihâd ve taklide dair bazı değerlendirmeler için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in* (Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1423), 3/569-571.

yaklaşımların serdedilmiş olması, tefsirdeki öznellik ve keyfiliğin çaresi olarak merviyatın bir usûl ilkesi olarak benimsenmesinin nesnel verilere ulaşmada bazı durumlarda yeterli bir çözüm olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Zira aralarında Abdullah b. Abbâs, Mücâhid b. Cebr ve Süddî el-Kebîr'in bulunduğu ilk tabakadaki müfessirlerden bazıları teysîrül-Kur'ân tamlamasını, 'Kur'ân lafızlarının tilâvet ve kırâ'at bakımından her dilde kolaylaştırılmış olması' olarak yorumlarken aynı tabakadan Sa'îd b. Cübeyr ise 'onun metninin ezberlenebilmesinin kolaylaştırılması' olarak anlamaktadır.

Kolaylaştırılmış kitap özelliği, Kur'ân'ın mâhiyetini tanımlayan ve tanıtan bir cüzüdüdür. Bununla birlikte müteşâbih, mücmel, garîb ve mecâz içerikli âyetler içermesi sebebiyle Kur'ân'ın anlatım üslubu bakımından basit, kolay ve herkes tarafından aynı düzeyde anlaşılabilir olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple tefsir metodolojisinde Kur'ân'ın anlaşılması için ortaya konan şartlar, prensipler ve anlama yöntemleri işlevsel hale getirildiği takdirde onu anlayabilmenin ve kasd-ı mütekellimi saptamanın mümkün olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Ehl-i Kur'ân Ekolü'nün sünneti ve genel anlamda tüm İslâm düşüncesini Kur'ân'ı anlama ve yorumlamaya aykırı bulmalarının teorik bir alt yapısının bulunmadığı saptanmaktadır. Bir diğer ifadeyle bu ekolün, metne sathî/atomcu yaklaşan Hârici ve Selefi çizginin modern varisleri olduğu söylenebilir. Kanaatimize göre Kur'ân'ın anlaşılır ve apaçık bir beyân/anlatım üslubuna sahip olması bakımından kolaylaştırılmış olduğu yaklaşımı, Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet prensibi ve âyeti âyetle tefsir etme metodunun teorik altyapısını desteklemektedir. Zira müyesser kılınan kitap iddiası ancak Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet ilkesi dikkate alınarak anlaşılabilir.

Kamer sûresinin bütünlüğünde insanoğlunun tarih hafızasına dikkat çekilerek Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût olmak üzere dört peygambere dair panoramik, muhtasar kıssa/tarih bilgisi sunumunun bitiminde Kur'ân'ın kolaylaştırılmış bir kitap olduğuna vurgu yapılmasından hareketle şu tespitlerde bulunulabilir: Peygamberlerin kâffesinin aynı ilâhî mesajı insanlara iletmesi, onların aynı yol üzere oldukları ve kendilerini inkâra şartlanmış muârizlerinin ilâhî direktifler karşısında tavır ve davranışlarının benzer olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed, kavimlerinin muhalefetiyle karşı karşıya kalan bu dört peygamberle özdeşleştirilmekte, onların nübüvvetine inananların ona da inanmaları ve getirdiği kolaylaştırılmış kitabını kabul etmeleri istenmektedir. Zira bütün peygamberlerin ilâhî hükümlerde birlik içerisinde olmaları sebebiyle herhangi bir peygamberi yalanlamak, bütün peygamberleri yalanlamak gibidir. Diğer taraftan başta Hz. Peygamber ve ilâhî mesajın

gereğini yerine getiren Müslümanların dikkatleri kolaylaştırılmış kitaba çekilerek inananlar teselli edilirken inanmayanlar ise vahye duyarsızlıkları sebebiyle kınanmakta ve uyarılmaktadır. Bir diğer ifadeyle metnin satır aralarında, her peygamberde olduğu gibi Hz. Muhammed'i yalanlamanın da azabın inmesini gerektireceği ifade edilerek muarızlar tehdit edilmekte ve ona itaat etmeye çağrılmaktadır. Böylece Mekkeli müşrikler, kendilerini inkâra şartlanmış kimselerle özdeşleştirilmektedir.

Kur'ân'ın müyesser kılındığına dair tekrar olgusunun dört peygamber kıssasından sonra zikredilmesinin, iki kapak arasında bulunan ve ana metnin yaklaşık dörtte birini veya yarısını oluşturan ilâhî anlatıların varoluşsal maksadına da işaret ettiği düşünülebilir. Zira Allah'ın kıssacıların yaptığı gibi arkaik zamanların haberlerini anlatmak suretiyle dinleyicilere hoş vakit geçirtmeyi arzuladığını düşünmek mümkün gözükmemektedir. O halde Kur'ân'ın ana mesajını okuma, anlama ve yorumlama bu anlatılara yüklenmekte ve bu doğrultuda söz konusu tekrarlar araçsal bir işlev görmektedir. Bir diğer ifadeyle kıssalarla muhataplar için ilâhî anlatıların ana temasından öğüt almanın, insanlık tarihi üzerinde düşünmenin ve onların yaptıkları hataların bir benzerini yapmaktan sakınmanın amaçlandığı söylenebilir.

Kamer sûresinde peygamber kıssalarının akabinde yedi kez tekrar edilen ve ilâhi sitem içeren *"fehel min müddekir"* ifadesi, vahyin tebliğ boyutunun, elçiler açısından tamamlandığını göstermektedir. Bu aşamadan sonra kendilerine peygamber gönderilen muhatap kitleden, -eğer inkâra şartlanmış kimseler değilse- akli, tezekkürü ve anlamayı işlevsel hale getirmeleri, özgür iradeleri doğrultusunda kendi lisanlarına bürünen vahyin gereğini yapmaları beklenir. Zira insanoğlunun fitratında hak ve hakikate boyun eğme özelliği bulunmaktadır. Son tahlilde bu ifadenin, Kur'ân muhataplarının metnin kapsamında bulunan ibâdât, muâmelât ve ukûbât olmak üzere bütün hükümlerinin, arkaik zamanlara dair anlatıların satır aralarına serpiştirilen öğüt ve ibretleri olmak üzere düşünsel boyutuna dair aydınlatıcı özelliklerini kapsadığı düşünülebilir. Bu durum da doğal olarak Kur'ân'ın kuru bir tasdiki imanı hedeflemediğini, taklit ile sorumlu tutulmayı amaçlamadığını, aksine taklidi yerdiğini ve içtihadın işlevsel kılınması gerektiğini ihsas etmektedir.

Kaynakça / References

- Abdullah b. Vehb, Ebû Muhammed. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. thk. Miklos Muranyi. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Adam, Baki. "Üzeyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Ateş, Avnullah Enes. "İstifhâm Üslûbunun Mecâzi Kullanımları ve Meallere Yansıması". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2016), 123-141.
- Aydar, Hidayet. "Mübîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/439. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydın, Halil İbrahim. *Kur'an'ın Vasıfları Bağlamında Şifa Kavramı*. Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Azimli, Mehmet. "Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (2008), 25-40.
- Bâkılânî, Muhammed b. Tayyib. *el-İnsâf fîmâ yecibü 'i'tikâdüh ve lâ yecüzü'l-cehlü bihî*. thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2000.
- Bayer, İsmail. "Kur'ân Kelimelerinde Mubîn Niteliğinin Yansımaları". *Turkish Studies* 11/5 (2016), 85-98.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2004.
- Begavî, Muhyissünne el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl/Tefsiru'l-Begavî*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 1993.
- Bengi, Enise Osmanoğlu. *Kur'ân İlimleri Açısından Kamer Sûresi ve Tefsiri*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Beyzâvî, Nâsîrüddîn. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Bikâ'î, Burhânüddîn İbrâhîm. *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Bilgiz, Musa. "Kur'an-ı Kerim'in Bazı Özellikleri". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 185-213.
- Birişik, Abdulhamit. *Hind Altıtası Düşünce Ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'âniyyûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-sahîh*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Bursevî, İsmâ'îl Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Cenâbezî, Sultan Muhammed. *Beyânü's-sa'âde fî makâmâti'l-'ibâde*. Beyrût: Müessesetü'l-A'lâ li'l-Matbuât, ts.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâi'u't-tefsir*. thk. Yüsri es-Seyyid Muhammed. 3 Cilt. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *İ'lâmü'l-muvakkî'in*. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Derecü'd-dürrer fî tefsîri'l-ây ve's-süver*. thk. Velid b. Ahmed b. Salih. 4 Cilt. Manchester: Mecelletü'l-Hikme, 2008.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *el-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fî usûli'l-i'tikâd*. thk. Ahmed 'Abdurrahim es-Sâyih - Tefvîk Ali Vehbe. Kâhire: Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, 2009.
- Çekrâlevî, Abdullah. "Salâtü'l-Kur'ân kemâ 'alleme'r-rahmân". *Abullah Çekrâlevî or Fitne-i İnkâr-i Hadis*. Lahor: İdâre-i Mazharu't-Tahkik, 2012.

- Demir, Zakir. "İslâm Düşüncesinde Âyet ile Tehaddî Yaklaşımı ve Bunun Tahlîli". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/48 (2023), 529-555.
- Demir, Zakir. "Kur'ân'ın Bütünlüğünde Kullanılan Kavı/Söz Terkiplerinin Mâhiyeti ve Bunların Kutsal Kitab'a Arzı". *Marife* 22/2 (2022), 911-936.
- Demir, Zakir. *Tefsir Terimbilimi'ne Alternatif Bir Alan: Ta'rifat, Hudud ve Mustalahat Kitabiyatı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Kâhire: Matbaai 'Osman 'Abdurrâzık, 1302.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Âdil Ahmed Abdilmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebüs-suûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. thk. Abdulkâdir Ahmed 'Atâ. 5 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, ts.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn. *Besâ'iru zevi't-temyîz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr - Abdülhalîm et-Tahâvî. Kâhire, 1992.
- Geylânî, Abdülkâdir. *Tefsir*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. Ketta: el-Mektebetü'l-Ma'rûfiyye, 2010.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Hatîb, Abdulkerim Yûnus. *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hâzin, Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şâhin. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Hûd b. Muhakkem. *Tefsîru kitâbillâhi'l-'azîz*. thk. Belhâc b. Saîd Şerîfî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru Garbî'l-İslâmî, 1990.
- İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Ruslân. Kâhire, 1999.
- İbn 'Akîle, Muhammed b. Ahmed. *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Şârîka: Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 2006.
- İbn Arafe, Muhammed. *Tefsir*. thk. Celâl el-Üsyüfî. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn 'Atiyye el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Cüzey el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Muhammed b. Seyyidey Muhammed Mevlay. Kuveyt: Darü'z-Ziyâ, 2013.
- İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahmân b. Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed. 15 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Kuteybe. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kâhire: Dâru't-Türâs, 1973.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Reyyân, Şerefuddîn Hüseyin b. Süleymân. *er-Ravdu'r-Reyyân fi es'ileti'l-Kur'ân*. thk. 'Abdulhalim b. Muhammed Nassâr. 2 Cilt. Medîne: Mektebetü'l-'Ulûm, 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsir*. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.
- İbrahimi, Mohammad Sharif. "Hint Alt Kıtası Kur'âniyyûn Ekolünün Namaz Anlayışı". *BUIFD* 21 (2023), 267-291.
- Îcî, Mu'înüddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdülhamid Handavî. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

- Îlâhîbahş, Hâdim Hüseyin. *el-Kur'âniyyûn ve şübehâtuhum havle's-sünne*. Taif: Mektebetü's-Siddik, 2000.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnan Dâvûdî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2002.
- Kâdî Abdülcebâr. *Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-metâin*. Beyrût: Dârü'n-Nehdati'l-Hadîse, ts.
- Kâfiyeci, Muhyiddin. *et-Teysîr fi kavâidi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehabî. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1998.
- Kanik, İsa. "Kur'ân'ın Anlaşılmasına Yönelik Bir Mana ve Mahiyet Analizi: Teysîrü'l-Kur'ân". *Mütefekkir* 8/16 (2021), 53-77.
- Kannevcî, Muhammed Sıddîk. *Fethü'l-beyân fi makâsidi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî. Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1992.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Fûâd 'Abdulbâkî. 17 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1957.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*. thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 2004.
- Kirmânî, Tâcülkurrâ. *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl*. thk. Şemrân el-İclî. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.
- Koçyiğit, Hikmet. "Tefsir Kitaplarının İsimlerine Dair". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2015), 82-118.
- Krasniqi, Selver. *Kamer Sûresi Tefsiri ve Sûre Işığında Kıyâmet ve Helâk Edilen Kavimler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Letâ'ifü'l-işârât*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954.
- Mâtürîdî, Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu - Bekir Topaloğlu. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid b. Abdülmaksûd. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*. thk. Şâhid el-Bûşihî. 13 Cilt. Şârîka: Câmiatu's-Şârîka, 2008.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî. *Kûtü'l-kulûb*. thk. Mahmud İbrahim er-Rıdvânî. Kâhire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 2001.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani - Ali Ünal. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınevi, 2005.
- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke. *Me'âricü't-tefekkür ve dekâikü't-tedebbür*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2000.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed. *Gâyetü'l-emânî fi tefsiri'l-keâmî'r-rabbânî*. thk. Hâmid b. Ya'kûb el-Furayh. Riyâd: Dârü'l-Hadara, 2018.
- Mukâtil b. Süleymân. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabî, 2002.
- Mücâhid b. Cebr. *Tefsîr*. thk. Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Nîl. Kâhire: Dârü'l-Fikr, 1989.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Büdeyvî. Beyrût: Dârü'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.
- Nesefî, Necmeddin. *et-Teysîr fi't-tefsîr*. thk. Mahir Edip Habuş. 15 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Lübâb, 2019.
- Nîsâbü'rî, Nizâmeddin. *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*. thk. Zekeriyâ 'Umeyrât. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Pânîpatî, Senâullah. *et-Tefsîrü'l-Mazharî*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2004.

- Râzî, Fahreddin. *et-Tefsîrû'l-kebîr (Mefâtîhu'l-gayb)*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrû'l-Menâr*. 12 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Sa'dî, Abdurrahmân b. Nâsır. *Teysîrû'l-kerîmi'r-rahmân*. thk. Sa'd b. Fevvâz es-Sumeyl. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2001.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2002.
- Sem'ânî, Ebü'l-Müzaffer. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm. 6 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ali Muhammed Mu'avvad. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Süddî, İsmâîl b. Abdirrahmân. *Tefsîr*. thk. Muhammed Atâ Yûsuf. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1993.
- Süyûtî, Celâlüddîn es-. *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: Merkezü'l-Hecer li'l-Buhûs, 2003.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye. 7 Cilt. Medîne: Mücemma'ü'l-Melik Fehd li-Tıba'ati'l-Mushafi's-Şerif, ts.
- Şevkânî, Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. 'Abdurrahmân 'Umeyra. 5 Cilt. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 1994.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 36 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Tîbî, Şerefüddîn Hüseyin. *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşf 'an kınâ'i'r-reyb*. Dubâi: Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013.
- Tûsî, Muhammed. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *et-Tefsîrû'l-basît*. thk. Abdülaziz Sattâm Âl-i Suud - Türkî b. Sehul el-Uteybî. 25 Cilt. Riyâd: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suudî'l-İslâmiyye, 2009.
- Zemahşerî, Cârullâh. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzil*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998.
- Zemahşerî, Cârullâh. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Zencânî, İzzeddin. *Tasrîfü'l-İzzî*. ed. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhî ed-Dağüstânî. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemrelî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995.